

Euskara gara Zumaian?

Imanol Azkue Ibarbia

Teknikaria (Elhuyar Aholkularitza)

imanol@azkue.eus

Sarrera-data: 2018-01-26 / Onartze-data: 2018-03-26

Laburpena. Azken berrogeita hamar urteotan, aurrerapauso nabarmenak eman dira euskara biziberritzeko prozesuan, hainbat elkarte, erakunde eta pertsonari esker; ibilbide horretako historia orokor nagusia jasota dago, baina ez tokian tokikoa, eta, gainera, sarritan ez da behar bezala ezagutzen eta baloratzen. Iragan hurbil hori aztertuta, eta bereziki dentsitateguneak, hobeto ulertuko dugu gaur egungo egoera, eta elkarreetatik edo taldeetatik eraginda, etorkizunera begirako hainbat helduleku aurkituko ditugu, euskara indartzen eta biziberritzen jarraitzeko. • **Hitz gakoak:** *ibilbide, biziberritze, arnasgune/dentsitategune, elkarte, indartzen jarraitu.*

Abstract. Over the last fifty years, there have been significant breakthroughs in the process of revitalizing Basque thanks to various associations, institutions and people. The main overall history has been written down but not at the local level, and it is often not particularly well-known and is undervalued. Looking at the recent past, and especially in areas with a high population density, we shall have a better understanding of the current situation, and from associations or groups, we shall find other things to grasp on to whilst looking towards the future in order to carry on strengthening and revitalizing the Basque language. • **Key words:** *routes, rejuvenation, safe area, high density area, associations, reinforcement.*

1. SARRERA

I Etxeko leihotik inguruari begiratzen diogunean, apenas sumatzen dugun aldaketarik egun batetik bestera; aldatzen dira detaile txikiak: auzokoak zabaldu dituen arropak, kaleko autoak, lainoak zeruan, argitasuna, tenperatura, haizea..., baina badirudi inguruak berdin jarraitzen duela, aldatuko ez balitz bezala; etengabe ari da mudatzen, ordea, konturatzen ez bagara ere. Euskararekin ere antzeko zerbait gertatzen zaigu: badirudi ez dela aldatzen, baina aldaketa etengabekoa da. Horregatik, tarteka komeni da gelditzea eta atzera begiratzea, hobeto egin ahal izateko arrera. Horixe egin nahiko nuke lan honetan: leihotik begiratu nire inguru hurbilari, hau da, Zumaiari eta euskarari, baina aurrealdean dudanari ez ezik, azken 50 urteotakoari ere bai: batetik, iragana hobeto ezagutzeko eta baloratzeko; bestetik, etorkizunerako helduleku baliagarri batzuk ateratzeko.

Euskara ez da hor, ondoan, daukagun hizkuntza, baizik eta geurekin daramagun zerbait, gure osagai eta parte da, eta geu ere aldatzen goazenez, euskara ere gurekin ari da aldatzen. Baina geurekin izanagatik, hainbatetan ezin izan dugu erakutsi edo erabili nahi bezala, batzuetan geuregatik, beste batzuetan beste arrazoi batzuegatik, eta horren adibide argiak aurkituko ditugu azken 50 urteotako euskararen bilakaeran. Euskararen historia orokorra nahikoa ondo jasota dago hainbat azterketa eta argitalpenetan, baina hutsune edo gabezia nabarmenak daude tokian tokiko historia eta istorioak jasotzeari dagokionez; izan ere, antzeko protagonistak izanagatik, herri bakoitzak baditu bere berezitasunak, eta une egokia da, berandu baino lehen, horiek ezagutzeko eta ezagutarazteko, eta bereziki, euskaraz bizitzeko testuinguruak. Lan honen ardatzean Zumaia eta zumaiarrak daude, baina nahi duenak erraz alderatuko du beste herri batzuetan gertatutakoarekin, eta lan honek balio lezake beste batzuek non begiratu izateko eta beste leku batzuetan antzekoak egiteko, badagoelako zer egina eta zer kontatua.

Lan honetan, hasieran, euskarak azken 50 urteotan Zumaian egin duen ibilbidea irudikatzen eta mugarri nagusiak adierazten ahaleginduko naiz, eta bereziki nabarmenduko dut non hartu zuen arnasa, non indartu eta suspertu zen herri osora zabaldu aurretik; gero, 2017ra etorrira, aztertuko dut nola bizi den euskara Zumaian, eta bereziki elkarteetan eta taldeetan; azkenik, euskara indartzen eta biziberritzen jarraitzeko zenbait helduleku proposatuko ditut.

Sarrera honetan, aipatu nahiko nuke, baita ere, lan honen jatorria. Izan

Zumaiari eta euskarari, aurrealdean dudanari ez ezik, azken 50 urteotakoari ere begiratu nahi diet: batetik, iragana hobeto ezagutzeko eta baloratzeko, eta, bestetik, etorkizunerako helduleku baliagarri batzuk ateratzeko.

**Lan honetan,
hasieran,
euskarak azken
50 urteotan
Zumaian egin
duen ibilbidea
irudikatzen eta
mugarri
nagusiak
adierazten
ahaleginduko
naiz, eta bereziki
nabarmenduko
dut non hartu
zuen arnasa, non
indartu eta
susperitu zen
herri osora
zabaldu aurretik.**

ere, oinarrian EHUren 2016-2017ko "Lurralde eta Hizkuntza" graduondokoaren amaierako lana dago, eta orain bereziki gogoan dauzkat, eskerrak emateko, orduko ikaskide eta irakasleak. Eskerrik asko, baita ere, lan hau egiteko bidean era batera edo bestera parte hartu edo lagundu duten guztiei, eta bereziki Xabier anaiari (ohar, zuzenketa eta beste guztiengatik) eta Itsaso Olaizolari (bidea erakusteagatik eta laguntzeagatik).

Ezagutzen dena baino ezin omen da maitatu, eta gure iragana hobeto ezagutzeak lagunduko digu ulertzen nondik gatozen eta zein garen, euskararekiko atxikimendua areagotzeko. Asmo horiekin, lan hau.

2. EUSKARA IZAN ZIREN

1966-2016ko ibilbideari ekin aurretik, uste dut garrantzitsua dela denboran atzera joatea eta egiaztatzea zeinen aspaldikoa den Zumaia eta euskararen arteko lotura; izan ere, antzinako agiriak arakatuz gero, aurkituko ditugu Zumaia euskaraz bizi zela erakusten duten aztarnak, besteak beste, hauek:

- Txomin Agirre idazle ondarroarra urte askoan bizi izan zen Zumaian, mojen kapilau, eta hil ere Zumaian egin zen. 1896an, Udalak eskatu zion herriko kaleen errotuluak euskaraz nola ziren proposatzeko, euskarazko ordain egokiak izateko¹, eta zintzo bete zuen enkargua.
- 1918ko udal-akten liburuan jasota daude beste bi aipamen hauek: "A moción del concejal Sr. Aramendi, exponiendo se acuerde la libertad de hablar en vascuence y castellano a gusto del que haga uso de la palabra en las sesiones del Ayuntamiento; se acordó como se pide"; "A moción de un Sr. Concejal, se acordó que los letreros de vascuence de los edificios públicos que obran en poder de este Ayuntamiento desde hace bastante tiempo, se coloquen en sus destinos para las fiestas del Santo Patrono San Pedro"².
- Pasadizo labur baina adierazgarri bat, Eusebio Gurrutxaga (1827-1902) herriko alkate eta enpresario boteretsua protagonista: "Egun batean, herritar bat erderaz hasi eta horrela esan omen zion Zumaiaiko alkate izan zen Eusebio Gurrutxagak: 'Itzein bihar badek erderaz itzein zak ondo, emen danak zekiau euskaraz eta'"³.
- ...

Zumaiaiko euskara bizia da, euskara bizirik dago gurean, eta baditu be-reizgarri batzuk: toponimoak, hitzak eta esamoldeak, pertsonen ezizenak, hizkera... Euskara belaunaldiz belaunaldi transmititu da, eta gaur

egun arte iritsi zaigu. Baina ezer ez da betiko, eta egoera aldatzen ari da, oso azkar. XXI. mendearen hasieran irekitasuna da nagusi: asko iriteten gara herritik kanpora, kanpokoak herrira dakarkigu, eta gu joaten garen bezalaxe etortzen zaizkigu; Zumaia bizileku erakargarria da kanpotarrentzat: 2015ean, zumaiarren % 51,9 ziren Zumaian jaiok⁴; gaur egun, batzuetan apenas ezagutzen ditugun auzokideak, eta harremanak errazak eta sarriak bezain azalekoak dira, aurrez aurre zein sare sozialen bidez, eta lehen ez bezalako garrantzia hartu dute beste elkargune batzuek: lantokiak, jolas-parkeak, kiroldegia, guraso-elkartek...

Pixkanaka, gure euskararen bereizgarriak lausotzen ari dira, proportzioan lehen baino zumaiar gutxiagok egiten du bertako euskara, batzuek ez dutelako ezagutzen, beste batzuek ez dutelako behar bezala apreziatzen, eta berariaz landu, zaindu eta transmititu ezean, galdu egingo dugu.

3. EUSKARA IZAN GINEN 1966-2016 ARTEAN

I

3.1. Kokapena

Zumaiaren eta euskararen arteko harremanean hainbat gorabehera gertatu dira. Horrela, izan dira lotura sendotu edo estutu egin duten gertaerak, eta izan dira harremana ahuldu eta hondatu egin dutenak; batzuetan euskarak ezkutatu egin behar izan du, zumaiar hiztunak makalago edo indarrik gabe zeudelako; beste batzuetan, berriz, harro eta irribarretsu ikusi dugu herriko plazaren erdian, euskaldunak indartsuago zeudelako.

Euskara nagusi izan da gune batzuetan gurean, eta horiek izendatzeko, zenbait termino erabili izan dira, antzeko esanahiarekin baina ñabardura batzuekin: Mikel Zalbiderentzat, arnagunea da “Demografia aldetik euskara ‘bere kabian’ sentitzen den esparru geoterritoriala (...). Inork xaxatu eta eraso gabe ‘etxeko jaun’ sentitzen den eremua”⁵; Uemak, berriz, arnagune izateko baldintza euskararen ezagutza-indizean dauka ezarrita, % 70etik gorakoa izatea; beste batzuek, berriz, arnagune soziofuntzionalak hitz egiten dute: “Euskara nagusi diren espazioak ditugu arnagune soziofuntzionalak, gizartearen funtzio jakin batekin lotura zuzena dutenak (hezkuntza, aisia, kirola...), non euskaldunen dentsitatea altua den, eta, ondorioz, euskaraz naturaltasunez egin daitekeen”⁶; gune hegemoniko edo dentsitategune izendatu izan du, batez ere, Jon Sarasuak, eta horiek dira euskaraz bizitzeko eta sortzeko guneak, autoeraketaren bidez: “Koiuntura honetan, uste dut dentsitate gune fun-

Pixkanaka, gure euskararen bereizgarriak lausotzen ari dira, proportzioan lehen baino zumaiar gutxiagok egiten du bertako euskara, batzuek ez dutelako ezagutzen, beste batzuek ez dutelako behar bezala apreziatzen.

Azken 50 urteotan, zumaiar asko aritu dira lanean euskara biziberritu nahian, batzuetan bakarka, beste batzuetan taldeetatik eta erakundeetatik, eta euskarak eta euskaldunek azken urteotan egindako ibilbidea jasoko dugu hemen.

tzionalak behar ditugula: izan liteke unibertsitate bat, hedabide sare bat, kulturgintzako mugimenduak, edo zirkuitu egonkorrak... Arnasgune geografikoena ere ez dago gaizki esana, baina pixka bat erlatibizatu egin beharko genuke horietan itxaropena jartzea⁷⁷. Definizio horiek aintzat hartuta, esan daiteke Zumaia arnasmunea dela, eta Zumaiaiko zenbait talde, elkarte eta leku arnasmune soziofuntzional, gune hegemoniko edo dentsitateguneak.

Azken 50 urteotan, zumaiar asko aritu dira lanean euskara biziberritu nahian, batzuetan bakarka, beste batzuetan taldeetatik eta erakundeetatik, eta euskarak eta euskaldunek azken urteotan egindako ibilbidea jasoko dugu hemen.

3.2. Euskararen ibilbidea

Denboraren lerro baten bidez irudikatu dut 1966-2016 arteko euskararen ibilbidea, eta zenbait gertaera adierazgarri nabarmendu ditut bertan, alorka: hezkuntza (Ikastola eta gainerako ikastetxeak, hezkuntza-ereduak...), euskalduntzea (AEK, Udal Euskaltegia, programak...), Udala (planak, lanak, bekak...), taldeak eta elkarteak, hedabideak, argitalpenak (Udalarenak) eta gertaera bereziak.

Denboraren lerroaren ondoren, ibilbide horretako mugarri nagusiak azalduko ditut labur, urteen arabera etapatan multzokatuta.

1966: Ikastolaren sorrera: Zentro parrokiaren bueltan mugitzen zen guraso gazte batzuen ekimenez, 1966an Ikastola martxan jarri zen, Elizaren babespean eta Zentroan bertan, oso baldintza prekarioetan.

auzoetan. Jende-uholde hark hizkuntzen orekan eragina izan zuen, baina euskal komunitateak ondo eutsi zion euskarari.

Garai hartan, euskara Zumaian batzuek nahi baino osasuntsuago zegoen. Izan ere, Gerraren ondoren, Francoren erregimena ahalegindu zen euskara desagerrarazten kaleetatik, ohiko bizitzatik, eta euskara mantendu zen, batez ere, etxeetan eta kalean, lagunartean egiten zelako. Bizitza publikoan, Administrazioan, ekitaldi publikoetan, hezkuntzan... gaztelania zen nagusi eta ia bakar, euskara ezkutuan zegoen, desagertuta edo debekatuta ez zegoenean.

Eliza zegoen Zumaiaren erdigunean, eta zumaiar askok bizimodua haren bueltan egiten zuten. Gazteek antolatzeke eta elkarrekin aritzeko aukera gutxi zeukaten, ez bazen kiroleetan eta Elizaren barruko talde eta ekitaldietan. Han indartu zen, hain zuzen ere, Oargui (Organización Atlética Recreativa Guipuzcoana) izeneko elkarte, eta mendizaletasuna bultzatzeaz gain, euskal kultura ezagutarazteko ahaleginean murgildu zen.

1966: Ikastolaren sorrera

Zentro parrokiaren bueltan mugitzen zen guraso gazte batzuen ekimenez, 1966an Ikastola martxan jarri zen, Elizaren babespean eta Zentroan bertan, oso baldintza prekarioetan: andereño bakarra, gela bakarrean, lurrean jarri eta kendu egiten ziren ohol batzuen gainean... Hurrengo urteetan, proiektua sendotu eta ume gehiago hastearekin batera, beste leku batzuk aurkitu behar izan zituzten: Apaizetxea, aizpuruatarren etxeko ganbara...

Zerk bultzatu zituen guraso haiek pauso hura ematera Zumaian? Ezagutzen zuten, bizi izan zutelako, nolakoa zen orduko hezkuntza-eredua, eta ez zuten nahi halakorik euren seme-alabentzat; euskaraz ikastea nahi zuten, eta entzuna zeukaten inguruetako herrietan (Donostian, Zarautzen...) sortzen ari zirela ikastolak. Orduan hitz egiten eta biltzen hasi ziren, pausoak ematen, pixkanaka.

Garai hartan, guraso askoren bilgunea zen Asociación Católica de Padres de Familia elkarte, eta haren ekimenez eraiki zen Aita Mari zinema, 1970 aldera. Eraikinak aukera berriak zabaldu zituen, zinema-aretoaz gain, beste gela batzuk ere bazeuzkalako, eta leku hoberik ezean, solairu horietako batean ezarri ziren Ikastolaren gela batzuk. Horrez gain, herri-gunea zabaltzen ari zen hegoaldera, basadietan etxe berri asko egiten ari ziren, eta Ikastolako guraso haiek, etorkizuneko ikuspegiarekin, Aita Mari auzategian etxabe bat erosi zuten, gela batzuk han jartzeko. Beraz,

Ikastola bakarra zen, baina zenbait lekutan banatuta zeuden umeak. Halaber, Oikia auzoan ere zen Ikastolaren kimua, Eskola Txikian, eta 5 urte betetakoan, umeak Zumaiako Ikastolara etortzen ziren.

Orduan nagusi zen hezkuntza-ereduarekin alderatuta, Ikastola eskola-proiektu berritzailea zen: euskaraz irakasten zen, euskal kultura bultzatzen zen; gurasoak hezkuntza-proiektuko kide ziren, parte hartzen zuten eta erabat inplikaturik zeuden; bakoitzak ahal zuen bezala laguntzen zuen (dirua biltzen, lokalak garbitzen, gelak konpontzen...); irakasteko metodologia ere berria zen eta haurra zen beti protagonista... Ikastolaren bueltan, gurasoez gain, euskara bultzatu eta euskaraz bizi nahi zuten beste herritar asko ere elkartu ziren, laguntzaile-talde batek babes handia eman zion, zumaiar askok ulertu zutelako hezkuntza-proiektu bat baino gehiago zela eta estrategikoa zela etorkizunerako.

Dena ez zuten alde, ordea, eta zailtasunak ere izan zituzten: orduko agintariek eta Administrazioak erraztasunik ez zieten ematen (eta sarritan oztopoak jarri), irakasleak titulurik gabe aritzen ziren, lokal edo baliabide egokirik ez zeukaten, dirua falta zuten, ume gutxi zeuden hasieran, egitasmo hura nola bukatuko zen ziurtasunik ez zeukaten..., baina guztiei aurre egin zieten, kemenez eta ilusioz, baita oztopoak gainditu ere; egoerarik gogorrenetan ere aurrera egiteko bideak eta zirikituak aurkitu zituzten, erresilientziaren adibide ona izan zen.

Urte haietan, Ikastola euskara, euskaltzaletasuna eta euskal kultura berpizteko lanetan aritu zen: hitzaldiak, ikastaroak, euskal literatura... Orduan jarri zen martxan gau-eskola, hasieran Zentroan eta Apaizetxean, ahal zen materialarekin, eta Oñatibiaren metodoarekin, gero; aurretik, Radio Loyolan ere aritu ziren zumaiar batzuk irrati-programen bidez euskara irakasten. Ikastolaren sorreraren garai bertsuan hasi zuen bere ibilbidea Euskara Batuak, eta Zumaiara ere iritsi zen.

Lehen urte haietan, Ikastolaren sorrerarekin, euskara kalera irten zen, beldurrez eta herabe, baina denek ikusi ahal izan zuten, baita askok lagundu ere.

1972: krisitik indartuta

Sorreratik eta urtez urte, pixkanaka gorpuzten joan zen Ikastola; gero eta haur gehiago zebiltzan, gero eta pertsona gehiago ari ziren laguntzen. Euskal gizartea borborka ari zen, eta astinaldi hura ere iritsi zen Zumaiara: Euskara Batua, giro politikoa, irakasteko metodo berriak..., baita Ikastolaren barruan krisia eragingo zuten ustezko aitzakiak edo

Ikastolaren bueltan, gurasoez gain, euskara bultzatu eta euskaraz bizi nahi zuten beste herritar asko ere elkartu ziren, laguntzaile-talde batek babes handia eman zion, zumaiar askok ulertu zutelako hezkuntza-proiektu bat baino gehiago zela eta estrategikoa zela etorkizunerako.

**Bi ikuspegi
kontrajarriren
arteko talka zen
ikastolen krisia:
tradizioa eta
modernitatea,
iragana eta
etorkizuna,
egonkortasuna
eta aldaketa,
eskuina eta
ezkerra... 1972ko
maiatzeko batzar
gatatzatsu baten
ondoren, guraso
gehienek
Ikastolatik alde
egitea erabaki
zuten. Baina
krisiak berekin
ekarri ohi du
aukera, eta hark
gehiago trinkotu
eta indartu
zituen geratu
zirenak.**

arrazoiak ere: umeak norenak ote ziren, erlijioa ez zela behar bezala irakasten, umeek oso berandu ikasten zutela idazten eta irakurtzen, umeak Paristik ez zetozela azaltzen zutela irakasleek...; eta horiekin batera, askoren kezka edo beldurra: hasitako bidea non eta nola amaituko zen ez jakitea. Krisi hark, ordea, sustrai sakonagoak zeuzkan, eta beste herri batzuetan ere gertatu zen; izan ere, bi ikuspegi kontrajarriren arteko talka zen: tradizioa eta modernitatea, iragana eta etorkizuna, egonkortasuna eta aldaketa, eskuina eta ezkerra... 1972ko maiatzean, batzar gatatzatsu baten ondoren, guraso gehienek Ikastolatik alde egitea erabaki zuten, baita sortzailetako batzuek ere; umeen herena baino ez zen geratu, eta Ikastolan jarraitzea erabaki zutenentzat berriz ere hutsetik hastea bezala izan zen: batzorde berria eratu, finantzazio-bideak pentsatu (zozketak, santelmotako berbena, taberna festetan...), haurrak bilatu... Baina krisiak berekin ekarri ohi ditu aukerak, eta hark gehiago trinkotu eta indartu zituen geratu zirenak.

Umeekin udako oporraldia iragateko, guraso haiek baserri baten bila hasi ziren. Larraul herrian sortu zen aukera, Elizalde etxea hartzeko, oso merke (etxea txukuntzearen eta mantentzearen truke). Orduan, berriz ere elkarrekin jardun behar izan zuten guraso eta laguntzaile haiek, etxe zaharkitu hura auzolanean egokitzen; han bildu ziren asteburuetan guraso eta laguntzaile asko, eta harremanak sendotzeko aukera eman zien, beti zegoelako zer egina: zorua, teilatua, paretak, sukaldea... Harrezkero, ehunka haur eta heldu pasatu ziren handik, eta horregatik dago Larraul zumaia askoren bihotzetan.

Ikastolako lehen haurrak Oinarrizko Hezkuntza Orokorraren (gaztelaniaz EGB) amaierara iritsi ziren, eta erakutsi zuten Ikastolan ikasten zela, bazirela nor, euskara hutsean ikasita. Gainera, Ikastolaren barruan egiten zutena kanpoan erakusten hasi ziren ikasleak, kalera irteten: musika- eta antzerki-emanaldiak Aita Mari zineman, Olentzero Gabonetan, Santaeskean... Irekitze hori are gehiago erraztu zuen Trantsizioko giro politikoak, eta euskara, pixkanaka, espazio berriak bereganatzen hasi zen: alderdi politiko abertzaleak sartu eta nagusitu ziren udaletxean; langile bat hasi zen Udaletxean itzulpenak egiten (Administrazioa euskara aintzat hartzen hasi zen seinale); Maria eta Jose ikastetxean B eta D ereduak ematen hasi ziren 1980an...

Egoera politikoak eta sozialak lagunduta, euskara indartu eta plazaren erdira irten zen zumaia gehienek halaxe nahi zutelako; bere lekua hartzen joan zen pixkanaka, eta lehen itxita zeuzkan ate ugari zabalduta, barruetara sartzen hasi zen, espazioak bereganatzen.

1982tik aurrera: Arrangoleta-eta

Lekua behar zuela eta, Ikastolaren gela bat Arrangoletan ezarri zen, 1979an. Arrangoleta eraikina Udalarena zen, eta han zegoen eskola publikoa (gero “nazionala”) 1929tik. Oso adierazgarria zen joera: Ikastolan gero eta haur gehiago, baldintza kaskarretan; eskola nazionalean, berriz, gero eta gutxiago, baina leku eta baliabide hobeeekin. Baina Udalak Ikastolaren alde tinko egin zuen, lekua uzteko, eta Julene Azpeitia ikastetxe publikoa egin zutenean, Poligonoan, eskola publikoa hara aldatu zen eta Arrangoleta osorik Ikastolaren esku geratu zen.

Arrangoletak ordura arte ez bezalako aukerak ekarri zituen: gela ugari, irakasle eta ikasle gehienak eraikin berean, baliabide asko, ziklo osoa bertan... Larre motzean ohituta zeudenei hasieran luxua iruditu zitzairen, baina eraikinaren gabeziak berehala jarri ziren agerian: kalefakziorik ez, fundamentuzko jolaslekurik ez... Gabeziak gabezia, Ikastolak aldaketa nabarmena eraman zuen eraikin hartara, sinbolismoz betea, herrian gertatzen ari zenaren adibide: 1929tik, gaztelania besterik ez zen entzun eskola haren barruan, eta harrezkero euskara nagusitu zen erabat. Hala ere, Arrangoleta ez zen nahikoa izan Ikastolaren behar guztiak asetzeko, eta txikien gela batzuk Alondegian eta Poligonoan egon ziren.

Arrangoletan sortu zen, 1982an, Zumaiaiko Bertso Eskola, Euskal Herriko lehenengoetako bat, hasieran Ikastolari estu lotua, gero kanpora begira bestelako ekimenak jarri zituen abian: Anade elkarteko txapelketak, bertso-paperen lehiaketak, bertso-jaialdiak... Ibili-ibilian, dozenaka gaztetxo pasako ziren hurrengo urteetan Eskolatik.

Baina Ikastolarentzat ez ezik, beste talde batzuentzat ere zabaldu zen Arrangoleta. Gau-eskolen erreleboa hartu zuen AEK-k, Arrangoletan, Ikastolaren ordutegitik kanpo. Garai hartan, AEKn bat egin zuten irakasleen bi belaunaldik: batetik, gaztetxoek, lehen lanean estreinatzen; bestetik, beteranoeak, klaseak ematen urte asko zeramatzateneak. Ohiko klaseez gain, saio bereziak ere eman zituzten: Egurko kooperatiban, Maria eta Joseko gurasoei... Ikasle-kopurua gora zihoan, eta ehun izatera ere iritsi ziren. Halaber, 1980an lehen Korrika Zumaiaitik pasa zenetik, hurrengo urteetan lan handia egin zuten hurrengo etorrerak prestatzen eta girotzen: afariak edo bazkariak, hitzaldiak, musika-emanaldiak...

Zumaiaiko Udalean euskara-teknikaria hasi zen lanean 1979an; lehen-dabizi, itzulpenetan besterik ez, baina gero beste lan batzuei heldu zien: Udaleko bilerak euskaraz, “Zumaya”-tik Zumaia ofizialera (1982an), San Telmo literatur saria (1983tik), Julene Azpeitia literatur lehiaketa

**Arrangoletan
sortu zen 1982an
Zumaiaiko Bertso
Eskola, Euskal
Herriko
lehenengoetako
bat, hasieran
Ikastolari estu
lotua, gero
kanpora begira
bestelako
ekimenak jarri
zituen abian:
Anade elkarteko
txapelketak,
bertso-paperen
lehiaketak,
bertso-
jaialdiak... Ibili-
ibilian, dozenaka
gaztetxo pasako
ziren hurrengo
urteetan
Eskolatik.**

**1993an Eusko
Legebiltzarrak
Euskal Eskola
Publikoari
buruzko
Legearen
Proiektua onartu
zuen, eta
lehendik zetorren
eztabaida
areagotu egin zen
Ikastolaren
barruan,
publifikazioaren
aldekoen eta
aurkakoen
artean.**

(1988tik)... Gainera, 1989an, Euskararen Ordenantzaren bidez, Udalak arautu egin zuen non eta nola erabili euskara, eta lege-erreferentzia edo helduleku ona izan zuen.

Horrez gain, herriko beste ikastetxeetan ere aldaketak izan ziren, etorkizuna nola zetorren seinale: Maria eta Josen D eredu hutsean ematen hasi ziren klaseak, 1986an; San Pedro ikastetxeak B ereduan jarraitu zuen, baina desagertu egin zen, 1992an. Horrela, D eredia nagusi eta bakar izan zen Zumaian, eta etorkizuneko zumaiarren euskara-gaitasuna bermatuta geratu zen.

1986an, Inpernupe elkarteak sortu zen, Ezker Abertzalearen inguruko jendearen ekimenez, eta hurrengo urteetan euskarazko kultur ekitaldi ugariaren sorleku izan zen: erakusketak, hitzaldiak, liburu-aurkezpenak, ikastaroak, musika-emanaldiak..., gehien-gehienetan euskara hutsean. Harrezkero, elkarteko atea zabalik egon da beti eta bilgune izan da hainbat talderentzat: sindikatuak, gazteak, ekologistak, kultur taldeak... Bereziki nabarmentzekoa da *Orrua* aldizkaria, 1987tik 1990ra hamaika zenbaki atera zituen, euskara hutsean, hainbat gai jorratzeko: erreportajeak, herritarrei elkarrizketak, bidaiak, bertsoak, komikiak... Neurri batean, ondorengo beste hedabide batzuen aitzindaria izan zen.

Garai hartan, beste talde bat ere aritu zen lanean euskararen alde: Euskal Herrian Euskaraz, salaketa-lanetan, batez ere.

Herri Eskola: bateratzeak zatiketa

Arrangoletak Ikastolaren proiektua sendotu egin zuen, baina artean herrenka zebilen, batzuetan ezinean, ez zuelako lortzen ekonomikoki bideragarria izatea. 1993an Eusko Legebiltzarrak Euskal Eskola Publikoari buruzko Legearen Proiektua onartu zuen, eta lehendik zetorren eztabaida areagotu egin zen Ikastolaren barruan, publifikazioaren aldekoen eta aurkakoen artean. Batzuek publifikazioan ikusten zuten hainbat urtetan pairatutako gabezien eta zailtasunen konponbidea, baita etorkizun zurragoa ere; beste batzuek, berriz, Ikastolaren sorrerako balioei, izaerari eta nortasunari heltzen zieten, sare publikoan ez sartzeko. Azken horiek "Ikastola irrikan" izeneko taldean eratu ziren, 1991 inguruan.

Erabakia hartzeko batzarrean, gehiengoak publikoaren alde egin zuen, baina lege-arazoak zirela-eta, auzia ez zen erabaki 1994ra arte; orduan, Zumea Ikastolak, Julene Azpeitia Ikastetxe Publikoak eta Zumaiako Institutuak bat egin eta Herri Eskola sortu zuten. Bateratze hark, ordea, zatiketa eragin zuen, eta urte asko iragan badira ere, oraindik sendatu

gabeko orbainak badaude. Bateratzeak ikastetxe berria ekarri zuen, Sagarbiden (1998an). Lehendik Poligonoan zeuden Julene Azpeitia eta Institutua, eta Zumaiaiko hezkuntza-zentro nagusiak herrigune historikotik kanpo geratu ziren, denak elkarren ondoan.

Izan zen beste aldaketa nabarmen bat 1994an, baina Udalak berak bultzatuta: Udal Euskaltegiaren sorrera. Horren ondorioz, ordura arteko Udalaren eta AEKren arteko harremana gaiztotu egin zen, aurrez aurre eta lehian jarri baitzituen. Zerk bultzatu zuen Udala erabaki hura hartzera? Arrazoi batzuk aitortuak ziren, eta beste batzuk suma zitezkeenak: ustez alderdi politiko baten aldera gehiegi lerratzea AEK, herritik kanpo euskara ikasten ari zirenei beste alternatiba bat eskaintzea, kalitatezko irakaskuntza, irakasleen titulazioa... Hitzarmena sinatu zuen Zumaiaiko Udalak Zarauzko Udal Euskaltegiarekin, eta hango irakasleek eman zituzten klaseak. Orduan, AEK-k lokal bat hartzea erabaki zuen, Erribera kalean, eta urtebete geroago, 1995ean, muskulua edo indarra erakutsi nahian, AEK Eguna antolatu zuen Zumaian.

1994an, gazte batzuek *Baleike* aldizkaria sortu zuten, hasieran Gazte Batzordeari lotua, baina herriko albiste orokorrak lantzeko, eta horrela aritu zen zenbait urtez. Gazte haiek, ordea, heltzen joan ziren, eta beste planteamendu baten premian zeudenez, 2000an *Baleike Kultur Elkarte*a eratu zuten. Aurretik bestelako ahalegin batzuk ere izan ziren, ordea, euskara-elkarte bat sortzeko: Zuzpertz taldeak ibilbide laburra egin zuen 1997an, eta Katuplaza izeneko talde bat gauzatu gabe geratu zen bidean.

Udalari dagokionez, Euskara Zerbitzuak indartu egin zuen beka bidez herriko euskara lantzea edo hizkeran sakontzea. Horrela, 1997an, Zumaiaiko hitanoa aztertzeko beka atera zuen eta haren emaitza izan zen *Hitanoa Zumaian* lana⁸, 2000. urtean.

2000tik: Udala eta beste batzuk

Sarritan gertatzen da behar edo nahi baten aurrean, herritarrek talde edo elkarte bat sortzea, eta beharrezkoa dela ikusirik, Administrazioak hasieran laguntzea eta gero bere gain hartzea; batzuetan, gainera, taldea indartsu egon ezean, desagertu egiten da. Argiago azaltzen du Jon Sarasuak: “Bost hamarraldiotako gorabideak eustazpi instituzional zibila izan du lehen hamarraldietan. Eta bigarren etapan sare instituzional zibil publikoaren eta eustazpi instituzional zibilaren arteko jardun konbinatua izan dugu. Erakunde publikoek, gauza batzuetan, beren bideekin landuko dituzte helburuak, eta beste askotan azpiegitura zibil hauen bidez egikaritu dituzte beren politikak”⁹. Horixe gertatu zen Zumaian ere etapa honetan.

1994an, gazte batzuek *Baleike* aldizkaria sortu zuten, hasieran *Gazte Batzordeari* lotua, baina albiste orokorrak lantzeko. *Gazte haiek, ordea, heltzen joan ziren, eta beste planteamendu baten premian zeudenez, 2000an *Baleike Kultur Elkarte*a eratu zuten.*

**Bereziki
aipagarria da
Txinparta
euskara-taldeak
egindako lana.
2005ean sortu
zen herriaren eta
herritarren
beharrei eta
hutsuneei
erantzuteko.**

2000. urtetik aurrera, Udalak euskararen inguruko lan ugari bultzatu zituen: *Mapa toponimikoa* (2000), “Euskararen egoeraren diagnostikoa” (2002), Zumaiaiko euskara aztertze beka (2002), Zumaiaiko toponimia aztertze beka (2004), Herriko euskara aztertze beka (2006), *Zumaia mapa toponimikoa* (2007), *Zumaia, izena eta izana* liburua¹⁰ (2008)... Horrekin batera, Udalak sendotu egin zuen Euskara Zerbitzua, eta beste teknikari bat hasi zen lanean (2004an), eta horietako bat erretiratu zenean, beste bat kontratatu zuen (2006an). Halaber, 2008an Euskararen Ordenantza Berria onartu zuen, ia hogeitau urte lehenagokoa eguneratzeko. Azkenik, 2009an Zumaia Ueman sartu zen.

Aurretik, ordea, Udalak bestelako erabaki batzuk hartuak zituen euskara sendotzeko edo egonkortzeko: Euskara Biziberritzeko Plan Nagusia jartzeari abian 2003an, Euskararen Aholku Batzordearekin (2004an). Plan horren barruan, hurrengo urteotan arloz arloko kanpainak egin zituen, euskara biziberritzeko: Lan Mundua Euskalduntzeko Plana (2003an), Udalaren Erabilera Plana (2004an), “Euskara sasoiari” kirol-elkarteak euskalduntzeko (2004an) eta “Euskaraz, kiroltasunez” (2005ean); “Merkataritzan ere euskara txanpan” (2005ean); abizenak euskarazko grafiaz jartzeko kanpaina (2005ean)... Halaber, euskara ikasteko edo euskaraz aritzeko, diru-laguntzez gain, Udalak programa bereziak bultzatu zituen: Aisa (etorkinentzat, 2006tik), Mintzalagun (2009tik)... Bestalde, Euskararen Egunerako, 2007tik, “Zumaian saltaka” antolatzen hasi zen, Aholku Batzordearekin elkarlanean.

Garai honetan, bereziki aipagarria da Txinparta euskara-taldeak egindako lana. 2005ean sortu zen herriaren eta herritarren beharrei eta hutsuneei erantzuteko. Azpiegitura edo egitura handirik gabe, lagun gutxiren artean baina gogotsu, hainbat ekimen jarri zituzten abian: antzerki-tailerrak, euskarazko irteerak Natur Taldearekin batera, euskarazko produktuak erosteko kanpainak, *Irakurri matte* literatur aldizkaria, kamisetak... Baina batez ere Udalaren akuilu- eta markaje-lanetan aritu zen, baita salaketa publikoak egiten ere. Txinpartaren lana hauspoa izan zen Zumaian euskaldunak indartzeko eta kontzientziazteko, euskararen sentimendu komun baten inguruan biltzeko. Tarteka, jende berria hasi zen taldean, baina erreleborik ezean, 2013an desagertu egin zen.

Euskarari dagokionez, bereziki azpimarratzekoak dira beste bi gertaera: AEK-k Erribera kaletik Aita Mari zinemako lokaletara eraman zuen euskaltegia (2003an), eta Udal Euskaltegiak bere jarduerara bertan behera utzi ondoren, AEKren euskaltegia Bidasoa kalean ezarri zen (2008an), Udalaren lokalean.

Hedabideei dagokienez, 2004an *Urola Kostako Hitza* jaio zen, tokiko informazioa egunero euskaraz emateko, eta Zumaia bazeukan bere txokoa.

Azken hamarkada: komunitatea

Baleike aldizkariaren sortzaile eta bultzatzaileen ezaugarrietako bat izan da lo ez geratzea eta konformagaitzak izatea, etorkizunera begira erne egotea, aukerak aprobeztatzeko. Horren adibide, sorreratik bertatik aldizkarian etengabe egindako aldaketak: arduradunak, kazetariak, egoitza, maiztasuna, prezioa, banaketa, orri-kopurua, formatua, diseinua, kolorea...

2004an, beste urrats bat egin zuten, etorkizunera begira erabakigarria izango zena: *baleike.com* jaio zen. 2006an, gainera, beste erabaki garrantzitsu bat ere hartu zuten: egunerokoa *Hitzak* eta *baleike.com*-ek lantzen zutenez, aldizkarian gaiak patxadatsuago eta sakonago landu, beste arnasa batekin; hau da, kantitatea baino, kalitatea gehiago landu. Denborak erakutsi du erabakia zuzena izan zela, eta *Baleike* erreferentzia bihurtu zen tokiko kazetaritzan; horren erakusle, sari ugariak (tartean, 2010ean, Rikardo Arregi kazetaritza sari nagusia). *Baleikeren* erreferentzialtasunaren erakusgarri dira 2011n Aztikerrek egindako azterketa soziologikoaren datuak: 3.400 irakurle hileroko, *baleike.com*-ek egunero 700 bisitari...¹¹ Hurrengo urteotan, gainera, joera hori indartu egin zen: 2016an, batez beste, eguneko 2.000 sarrera baino gehiago izan zituen *baleike.eus*-ek.

Baleike aldizkariari eta *baleike.com* (gaur egun *baleike.eus*) webguneari esker, zumaiaerrek informazioa lehen eskutik eta ia gertatu orduko jasotzen dute, euskara hutsean; gainera, webguneak aukera ematen dio edonori, bakarka edo taldean, Zumaia euskarazko komunitateko kide aktibo izateko, albisteak komentatzeko edo sortzeko. Horrela, aldizkariaren eta komunitatearen bidez, are ikusgarriago jarri dira herriko euskaldunak, elkar ezagutzeko aukera eman die eta batzuetan elkarlanean jarduteko ere bai. Herriko elkarte eta talde asko dira komunitateko kide (guztira 46 talde), eta etengabe sortzen eta argitaratzen dituzte albisteak. Gainera, hedabide soila baino gehiago ere bada, eta zumaiaertasuna eta euskara sustatzeko eta indartzeko ezinbesteko motorra izan da azken urteotan; hor daude, adibidez, aldizkariak gain ateratako lan monografikoak, argazkiak, bideoak, audioak, liburuak, gida komertziala... Ohitu egin gara Zumaia berriak euskara hutsean sortzen eta jasotzen, baina inguruko beste herri batzuen egoerari begiratuta, konturatuko gara pribilegiatuak garela.

Bestalde, Zumaia Udalak lehen hasitako bideari segida eman dio azken urteotan, eta bestelako ekimenak ere jarri ditu abian: 2012tik "Euskara, bestela ez gara" hitzaldi-zikloa, Ekolingu saioak (2015), Euska-

***Baleikeren
erreferentzial-
tasunaren
erakusgarri dira
2011n Aztikerrek
egindako
azterketa
soziologikoaren
datuak: 3.400
irakurle hileroko,
baleike.com-ek
egunero 700
bisitari...***

Baleike aldizkariari eta baleike.com (gaur egun baleike.eus) webguneari esker, zumaiarrek informazioa lehen eskutik eta ia gertatu orduko jasotzen dute, euskara hutsean; gainera, webguneak aukera ematen dio edonori, bakarka edo taldean, Zumaiaiko euskarazko komunitateko kide aktibo izateko.

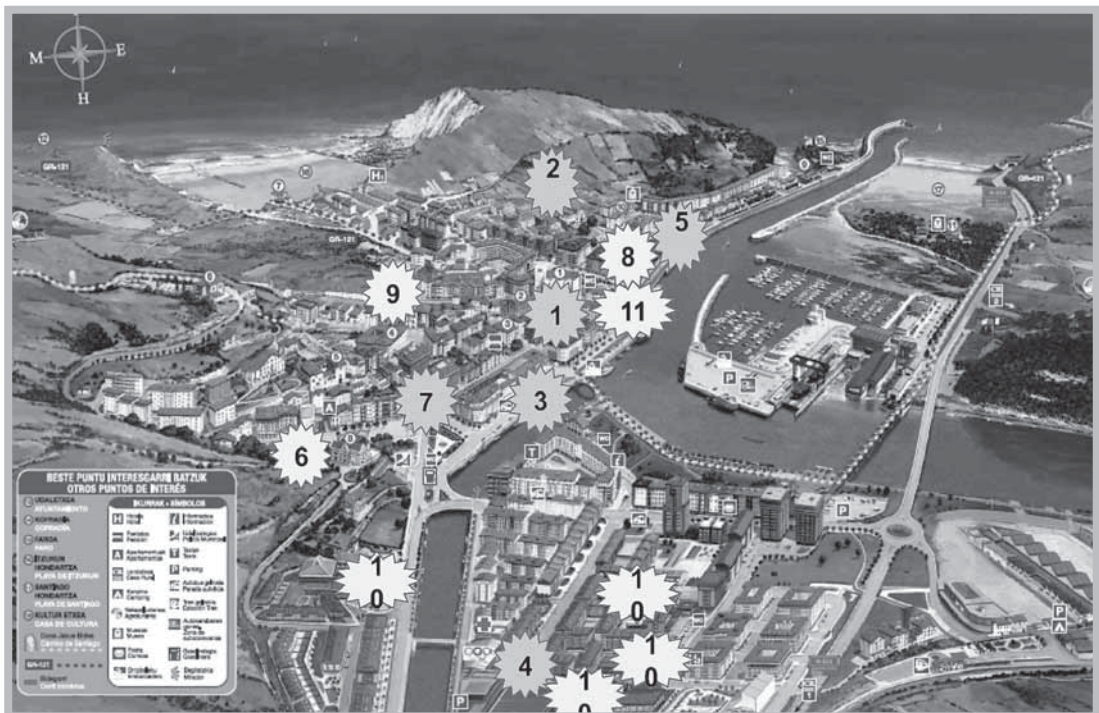
raren Egunaren inguruko ospakizunak (kalejira, “Euskararen ura, eskutik eskura”)...

Euskararen eta elkarten arteko harremanari eta elkarlanari dagokionez, aipagarria da “Euskura” lana¹², euskara eta kultura uztartzeko proposamen berritzailea, 2014an; laburbilduz, euskarazko kulturgintza sendotzeak euskara bera indarberritzeko balio duela aldarrikatzen zen lanean, baita estrategia batzuk proposatu ere: auzolana eta elkarlana bultzatzea, hiztun-komunitatea trinkotzea, lidergoa baliatzea, elkarrekin jardutea, identitatea lantzea, sarea jostea, ekosistema zaintzea...

Halaber, 2014an izan zen beste gertaera bat, euskal komunitatearen indarraren adierazgarria: osasun-zentroko pediatria berriak euskaraz ez zekiela eta, hainbat mobilizazio egin zituzten zumaiarrek; baina ekimena herritar batzuek abiatu zuten, inoren zain egon gabe, eta gero jaso zuten erakundeen babesa (Zumaiaiko Udala, Kontseilua...).

3.3. Euskararen habitatak

Aurreko atalean etengabe azaldu zaizkigu Zumaiaiko leku-izenak, taldeek eta elkarteek behar zutelako non elkartu lanerako. Orain, leku nagusi horiek mapa batean kokatuko ditut, berezita.

***Oharra:** irudi honetan ez daude sartuta auzoetako bilgune edo elkarteak (Gure Ametsa, Narrondon; Artadi, Artadin; eta Artelagun, Oikian).

Mapan ez da ageri “0” zenbakirik, baina egon beharko luke: “0: etxeak”. Izan ere, euskara bizirik dago Zumaian askok eutsi ziotelako etxeetan beste lekuetan hitz egiten ez zenean, eta gaur egun ere transmisiorako ezinbesteko guneak dira.

1. Eliza, Zentroa eta Apaizetxea
2. Aizpuruatarren ganbara
3. Aita Mari, zinema baino gehiago
4. Poligonoko etxabea
5. Arrangoleta
6. Foronda
7. Erriberako euskaltegia
8. Bidasoa kaleko euskaltegia(k)
9. Udaletxea
10. Ikastetxeak
11. Alondegia

Leku horiei begiratuta, komeni da hainbat alderdi azpimarratzea:

- Espazio nagusiak Ikastolaren eta Udalaren azpiegiturak izan dira, eta euskararen alorrean aritu diren elkarteek batzuetan baino ez dute izan lokal propioa edo jabetzan.
- Espazio horiek erabilera baterako baino gehiagorako izan dira askotan, horretarako aukera ematen zutelako eta erabiltzeko erraztasunak ematen zirelako. Espazioak konpartitu egiten ziren.
- Herrigunea zabaldu ahala, espazio horiek ere hedatu egin dira herri osora.
- Ez da izan atzerakadarik, eta etengabe irabazi ditu euskarak lekuak, batzuetan urte luzez gaztelaniaren gotorleku izandakoak: Arrangoleta, Foronda...
- Bi dentsitategune-mota nagusi bereiz ditzakegu: euskara propio lantzen dutenak (ikastetxeak, euskaltegiak...) eta jarduera nagusiren bat euskaraz lantzen dutenak (kultur etxea...).
- Euskarazko jardunaren kontzentrazio gune nagusietako bat Poligono inguruan eratu da. Gaur egun, elkarren ondoan daude hainbat ikastetxe, kiroldegia, osasun-zentroa, merkataritza-zentro batzuk, baita euskara-plana martxan daukan multinazional bat ere.
- ...

**Espazio nagusiak
Ikastolaren eta
Udalaren
azpiegiturak izan
dira, eta
euskararen
alorrean aritu
diren elkarteek
batzuetan baino
ez dute izan lokal
propioa edo
jabetzan.**

**Ezkutuan,
gordeta eta
debekatuta
egotetik
espazioak eta
funtzioak
irabaztera eta
beregantzera
pasa zen
euskara,hasieran
gatzelaniarekin
batera, baina
gero gehienetan
bakarrik eta
nagusi.**

3.4. ...baina batez ere pertsonak

Hizkuntza bat ezer gutxi da hiztunik gabe, eta hizkuntza bat bizirik dago hiztunek erabiltzen badute. Erabiltzeaz gain, ordea, izan dira zaindu, babestu, bultzatu, indartu eta sendotu duten zumaiarrak 50 urte hauetan, eta ez gutxi, gainera.

Erraza litzateke izenak ematen hastea hemen, baina beti egongo da baten bat ahazteko arriskua, eta horregatik egokiagoa iruditu zait ahal dela ez ematea. Baina gogoan dauzkat hainbat lagun, bereziki, Ikastola sortzeko erabakia hartu eta bultzatu zutenak, zailtasunak eta oztopoak gainditzen lagundu zutenak, arkatx txikia eta koaderno hartuta erosketa-zerrenda euskaraz egiten hasi zirenak, euskaraz jakin ez arren seme-alabak euskaraz hezi zituztenak, beti euskarari sendo eusten diotenak, euskara irakasten eta ikasten aritu direnak, euskaraz natural sortu eta kontsumitzen dutenak (musika, literatura, artea, zinema...) eta abar.

3.5. Laburbilduz

Ezkutuan, gordeta eta debekatuta egotetik espazioak eta funtzioak irabaztera eta beregantzera pasa zen euskara, hasieran gatzelaniarekin batera, baina gero gehienetan bakarrik eta nagusi: hezkuntzan, kulturean, zerbitzuetan, kiroltan..., batzuetan herritarren eta taldeen ekimenez, beste batzuetan Udalak berak lagunduta. Horietako askotan, ekitatearen printzipioa gainditu zitzaion berdintasunari: gehiago eman zitzaion gehiago behar zuenari.

Bilakaeran, aldaketak eragindakoak izan dira, ez bakarrik edo berez sortuak. Aldaketak eragiteko, berriz, garrantzitsuak izan dira pertsonak, eta gehienetan elkarlanean, berdinetik berdinerak. Pertsona batzuek ikusi zuten aldaketa ez zela bakarrik etorriko, eragin beharra zegoela, inoren zain egon gabe, eta bazeukatela horretarako nahikoa zilegitasun, izan legezko edo ez. Onura, gainera, ez zen izan pertsonala, guztientzako baizik, eta horrek are gehiago legitimatzen zituen ekimenak.

Ibilbideari begiratuta, euskara ez da ezarri oinarri bakarraren gainean; aitzitik, aldatu egin da denboran zehar, eta batzuetan bat baino gehiago izan ditu aldi berean, elkarren osagarri: Eliza, Ikastola, gaueskola-AEK, Udala, *Baleike* eta komunitatea..., baina beti ondoan izan dituzte beste elkarte eta laguntzaile ugari.

Urte hauetan guztietan, elkarlanak indar handia izan du, eta osagarri-

tasuna bilatu izan da, oso gutxitan izan da lehia. Elkarlan horrek, gainera, balio izan du harremanak egiteko, estutzeko edo sendotzeko, eta eragin biderkatzailea izan du batzuetan. Halaber, garrantzitsua izan da pertsona batzuk leku batean baino gehiagotan aritzea, eta horrela aprobetxatu izan dituzte sortzen zihozten aukera batzuk.

Ereduak eta praktikak garrantzitsuak izan dira. Ikastolak, ia hogeita hamar urteko ibilbidean, erakutsi zuen euskaraz ikastea eta irakastea posible zela, eta gainerako ikastetxeen eredia izan zen. Gainera, talde eta elkarte batzuek erakutsi dute euskaraz funtziona daitekeela, hori dela naturala, eta eredu izan dira dira besteentzat.

Azkenik, etengabe bilatu eta sortu dituzte zumaiarrek dentsitateguneak, euskara nagusitzeko espazioak, eta lortu dute horietan euskaraz bizitzea, batzuetan lehendik zeudenak aldatuta, beste batzuetan propio sortuta. Sarritan, dentsitateguneetatik abiatuta irabazi ditu euskarak espazio berriak.

4. EUSKARA GARA ZUMAIAN

I
Nola daude euskara eta euskaldunak 2017an Zumaian? Zein da egoera? Nola eta non hartzen du amasa euskarak gaur egun gurean? Galdera horiei eta gehiagori erantzuten ahaleginduko naiz atal honetan.

4.1. Zenbait datu orokor

Hasteko, hona hemen zenbait datu esanguratsu:

- 2016ko kale-neurketak¹³ adierazten duenez, euskararen kale-erabilerak bost puntu egin du gora Zumaian azken bost urteotan. Kallean entzundako hamar elkarrizketatik ia sei (% 57,8) izan dira euskaraz; emakumeek gizonezkoek baino gehiago erabiltzen dute, eta Poligonoan gehiago hitz egiten da herrigunean baino. Duela bost urte ikusitako joerari eutsiz, 14 eta 25 urte arteko gazteak dira euskara gehien erabiltzen dutenak (% 79,7), eta goranzko joera nabarmenarekin aurreko inkestekin alderatuta (2006an % 64,9 zen).
- Iñaki Iurrebasok¹⁴ adierazten duenez, Zumaiaren euskararen indizea, 2011n, % 79,5ekoa zen; gaitasuna, berriz, hau: euskaldunak, % 71,5; ia euskaldunak, % 15,8; erdaldunak, % 12,6; 1981etik 2001era gora egin zuen (% 59,3tik % 73,1 era) eta azken hamar urteotan zertxobait behera egin du (2011n, % 71,5 zen).
- Zumaia Uemako kide da 2009tik, EBPN/ESEP martxan dauka 2003tik; Udalak hainbat plan eta lan eginak ditu: lan-munduan, merkataritzan, kiroletan...

2016ko kale-neurketak adierazten duenez, euskararen kale-erabilerak bost puntu egin du gora Zumaian azken bost urteotan. Kallean entzundako hamar elkarrizketatik ia sei (% 57,8) izan dira euskaraz; 14 eta 25 urte arteko gazteak dira euskara gehien erabiltzen dutenak (% 79,7), eta goranzko joera nabarmenarekin aurreko inkestekin alderatuta (2006an % 64,9 zen).

**Ohiko argazkia
osatzeko hiru
eremu desberdin
ikuskatu ditut
bereziki: bankuen
erakusleihoak,
etxeetara
banatzen den
propaganda eta
paneletako
tartelak.**

- Hezkuntzan D eredia da bakarra, ume guztiek euskaraz ikasten dute Zumaian.
- Zumaiaiko euskara ezagutzeko eta ikertzeko hainbat lan egin dira.
- AEKren euskaltegia dago euskara ikasteko edo hobetzeko, eta Udalak diruz laguntzen du.
- ...

Ohiko argazki hori osatzeko, kalterik ez bestelako adierazle batzuei ere erreparatzea. Horretarako, hiru eremu desberdin ikuskatu ditut bereziki:

- Bankuen erakusleihoak. Zazpi sukurtsaletako iragarkiak ikuskatuta, haxe emaitza: euskara hutsean, batean; euskaraz eta gaztelaniaz, baina euskara nabarmenago, bitan; euskaraz eta gaztelaniaz, baina gaztelania nabarmenago bitan; eta gaztelania hutsean, batean.
- Propaganda etxean. Hiru hilabeteetan, 2017ko martxotik ekainera, etxeko buzoian 21 propaganda-orri jaso genituen. Hizkuntzari dagokionez: gaztelania hutsean, 8; azala euskaraz, baina edukia gaztelaniaz, 1; euskaraz eta gaztelaniaz berdina: 3; ele bietan, euskara lehenetsita: 5; euskara hutsean: 3.
- Paneletako kartelak. Ausaz herriko hiru informazio-panel aukuratuta, guztira 37 kartel zeuden: euskara hutsean, 23 (% 62); ele bietan baina euskara lehenetsita, 8 (% 22); ele bietan baina gaztelania lehenetsita, 2 (% 5); eta gaztelania hutsean, 4 (% 11).

Nahi izanez gero, beste adierazle batzuk ere badaude: eskelak kalean euskaraz gehiago jartzen dira gaztelaniaz baino; kintoen ospakizunen kartel gehienak euskara hutsean edo ele bietan jartzen dira; lan-gatazken adierazpideak (kartelak, pankartak, pintadak...) euskaraz izaten dira, nagusiki; errenta-aitorpenetan, hamar urtean lau aldiz gehiago egiten dira euskaraz (2016an, % 24,5)...

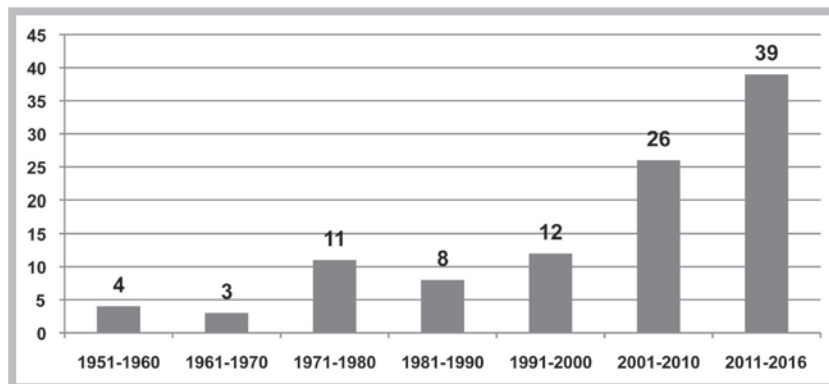
Beraz, datuek erakusten digutenez, euskara hor dago, oinarri sendoa dauka eta badirudi indartzen ari dela. Baina ez ditzagun etxafuegoak azkarregi bota, eta begira diezaiegun beste adierazle edo arrasto batzuei, baita beltzuneei ere: hainbeste urteren ondoren, oraindik zerbitzu publiko guztiak ez dauzkagu euskaraz bermatuta; lan-munduan, euskararen presentzia eta erabilera oso txikia da; Udalak berak bultzatutako zenbait jardueratan ez da lehenesten euskara edo euskara ez da eredugarria...

4.2. Euskara talde eta elkarteetan

Elkarteak eta taldeak herri biziaren eta dinamikoaren adierazle dira, eta Zumaian ugari izan dira azken urteotan eta gaur egun ere halaxe dira: 2017an, guztira 132 talde edo elkarte identifikatu ditut.

Hona hemen sorrera-hamarkadaren eta jarduera-motaren arabera:

1. grafikoa: Zumaiaiko elkarten sorrera-urteak.

2. grafikoa: Zumaiaiko elkarteak jarduera-motaren arabera.

Elkarten zerrendari eta datuoi begiratuta, ikus daiteke azken 50 urteotan etengabe sortu direla elkarteak eta taldeak Zumaian, oso gutxi 1950-1970 artean, eta gero eta gehiago azken urteotan; hazkunde hori erlazionatuta egon daiteke diru-laguntzak eskuratu ahal izateko elkarte formal gisa eratu beharrarekin. Deigarria da, baita ere, elkarte gastronomikoek beti irautea denboran, behin sortuz gero sendo, bilatu eta aurkitu dituztelako bazkide berriak erakartzeko formulak. Azkenik, elkarte gehienak hiru arlotakoak dira: kultura (42 elkarte), kirolak (22) eta gizartea (21).

Elkarteak eta taldeak gehienetan bakarka aritzen dira, baina batzuetan elkarrekin ere bai, eta gero eta kontzientzia handiagoa daukate sare bat

***Euskara da
elkarteetako
bileretako
hizkuntza
nagusia, bai
zuzendaritzetan,
bai elkarte edo
talde
osoarenetan.
Hamarretik
zortzik diote
bilerak euskara
hutsean edo
euskaraz gehiago
egiten dituztela.***

osatzen dutela, eta batzuetan elkarrekin jarduten dute: Eki Festa udari ongi etorria emateko, Gure Esku Dagok 2017ko maiatzaren 7ko bozketa zela eta antolatutako jaialdia...

Baina nola dago euskara elkargune eta elkarte horietan? Nola jokutzen dute euskaldunek horietan? Galdera horiei erantzun nahian, informazioa lortzeko, hiru iturri hauek erabili ditut:

- Elkarteak. Galdetegia bidali nion lagin bati (37 elkarte), irizpide hauek kontuan izanik: alorra, sorrera-urtea, aktibitatea, tamaina... "Euskura" laneko informazioa ere erabili dut, erantzunak osatzeko.
- Zumaiarrak. Galdetegia zumaiar euskaldunei, bilguneetan euskararen presentziaz eta erabileraz galdetzeko.
- Elkarrizketak. Zumaiako Udaleko lau teknikarirekin.

Bai elkarrizketetan, bai galdetegietan, guztiei ere antzeko galderak egin nizkien: zer hizkuntzatan egiten zituzten ohiko bilerak eta barne- eta kanpo-komunikazioak, azken urteetako bilakaera eta arrazoiak, euskara gehiago erabiltzeko aukerak, hizkuntza-irizpideak, gorabeherak...

Elkarteek eta taldeek diotenez...

Guztira 31 talderen edo elkarteren informazioa aztertuta, alderdi hauek dira bereziki azpimarratzekoak:

- Euskara da bileretako hizkuntza nagusia, bai zuzendaritzetan, bai elkarte edo talde osoarenetan. Hamarretik zortzik diote bilerak euskara hutsean edo euskaraz gehiago egiten dituztela.
- Kanpora begirako ekitaldietan euskara da nagusi: hamarretik zazpi diote euskara hutsean edo euskaraz gehiago aritzen direla; tar- teka erabiltzen dute gaztelania, ikusle/entzuleen arabera (badaki- telako batzuek ez dutela ulertzen euskaraz), edo beste aukerarik ez daukatelako (oso zaila da, adibidez, euskarazko pelikulak ekartzea).
- Dokumentazio idatzian, gaztelaniaren presentzia handiagoa da, aktak-eta batzuetan gaztelaniaz ere egiten direlako (bazkideek hala eskatuta): euskara hutsean edo ele bietan egiten dira hamarretik zortzi, eta gaztelania hutsean beste biak.
- Bazkideekiko komunikazioak euskara hutsean edo ele bietan egi- ten dituzte hamarretik bederatzik, eta gaztelaniaz gehiago batek; whatsappeko taldeetan eta sare sozialetan euskararen presentzia handiagoa da, edo gaztelaniaren parekoa.
- Prensari begirako komunikazioa euskaraz egiten da, edo euskarari lehentasuna emanda.

- Gehienetan ez dute nabari bilakaera nabarmenik euskararen erabileran, lehendik ere handia zelako.
- Hizkuntzak horrela erabiltzeko gakoetan, hauek azpimarratu dituzte: parte hartzen dutenen gaitasuna (guztiek ulertzea), jarrera eta kontzientzia.
- Euskara gehiago erabiltzeko, berriz, bereziki azpimarratu dute euskaraz sortzen jarraitzea, eta herriko beste taldeekin elkarlanean; dakitenek gehiago egin beharko luketela euskaraz; federazioetan eta elkarte pribatuetan gehiago eragin beharko litzatekeela, horietatik jasotzen dituztelako askotan agiriak gaztelania hutsean.
- Gertatu izan zaizkie gorabeherak: hasieran oharrak euskara hutsean bidaltzen zituzten, baina gaztelaniazkoak eskatu zituzten batzuek; kontrakoa ere bai, ordea: ume kirolariaren mediku-agiria gaztelaniaz bidali gurasoei eta euskaraz bidaltzeko eskatu guraso batek; bilera orokorretan eskatu izan da euskara gehiago erabiltzeko; baten batek eskatu du bilerak gaztelaniaz egiteko, “denok dakigulako eta ulertzen dugulako”, eta erabaki behar izan zuten hala egin edo ez (eta ezetz erabaki zuten); hitzaldia antolatzerakoan, eztabaida izan zuten talde batean, batek zioelako jende gehiagorengana iristeko komeni zela gaztelaniaz egitea; batzar batean, batzarkide batek gaztelaniaz ere egiteko eskatu zuen, baina aho batez erabaki zuten euskaraz egitea, eta pertsona horri itzulpena egitea (harrezkero, ez da bueltatu bileretara). Gorabehera horien ondorioz, hizkuntza-irizpide eta konpromiso batzuk hartu dituzte elkarrekin.
- Oso gutxik dauzkate idatziz jasota hizkuntza-irizpideak, eta gutxi dira gaiaz noizbait propio hitz egin izan dutenak.
- Talde gehienek ustez, euskara osasuntsu eta bikain dago beraien artean; beste batzuek, berriz, hobeto egotea nahiko lukete, baina ez da erraza.

Zumaiarrek diotenez...

Elkarte eta taldeetan zumaiarrok gabiltza, eta jakin nahi izan nuen, galdetuta, nola ikusten eta bizi duten euskara bilguneetan. Bakarka erantzuteko galdetegia zen, baldintza batzuk betetzen zituztenentzat: euskaldunak, Zumaian bizi zirenak, jarduerak Zumaian egiten zituztenak... Galdetegia googledriven jarrita, deialdi berezia egin nuen betetzeko: lagunak, kontaktuak, sare sozialak, baleike.eus...

- Guztira 160 lagunek erantzun zuten: 76 gizona, 84 emakumezko.
- Gehienak (148 lagun) 25-64 urte artekoak, gutxiago 25 urtez azpitxoak (8 lagun) eta are gutxiago (4 lagun) 65 urtetik gorakoak.

Urte hauetan guztietan, elkarlanak indar handia izan du, eta osagarritasuna bilatu izan da, oso gutxitan izan da lehia. Halaber, garrantzitsua izan da pertsona batzuk leku batean baino gehiagotan aritzea, eta horrela aprobetxatu izan dituzte sortzen zihozten aukera batzuk.

**Bileretako
hizkuntza-
bilakaerari
dagokionez,
askok adierazten
dutenez, euskara
beti egon da
presente
hasieratik eta ez
da izan
atzerapausorik,
baina ez beti:
batzuetan
nahikoa da
erdararako joera
daukan norbait
sartzea
zuzendaritzan
bilerak
gaztelaniara
lerratzeko.**

- Zumaian bertan lanean edo ikasten aritzen direnak, 76 lagun, eta herritik kanpo, 84 lagun.
- Whatsappeko talde-kopurua: gehienek (85ek) 5-20 taldetan hartzen dute parte.

Erantzunei begiratuta, alderdi hauek nabarmenduko ditut:

- Bilera gehienetan euskara nagusi izaten da.
- Euskararen presentzia handiena hezkuntzako bileretan da: 10etik 9k dio euskaraz direla batez ere, eta batek euskaraz eta gaztelaniaz antzera; kulturako bilerak ere antzeko proportzioan dira, alde txikiagoekin: hamarretik sei batez ere euskaraz, hiru ele bietan eta bi gaztelaniaz batez ere.
- Euskararen nagusitasuna elkargune bakarrean apurtzen da: etxepeko edo garajeko bileretan. Izan ere, ele bietan dira gehienak (hamarretik bost), eta gaztelania nagusiagoa da euskara baino: gaztelaniaz dira batez ere hamarretik hiru, eta euskaraz batez ere bi.
- Bileretako hizkuntza-erabilerrari dagokionez, funtsezko elementua da nor dagoen; izan ere, tartean euskaraz ez dakien norbait egoteak dena baldintzatzen du, euskara hutsean egin behar zena gaztelania hutsean egitea dakar.
- Bileretako hizkuntza-bilakaerari dagokionez, askok adierazten dutenez, euskara beti egon da presente hasieratik eta ez da izan atzerapausorik, baina ez beti: batzuetan nahikoa da erdararako joera daukan norbait sartzea zuzendaritzan bilerak gaztelaniara lerratzeko.
- Bilerak euskaraz edo gaztelaniaz egiteko gakoei buruz galdetuta, hauek adierazi dituzte: bilerako guztiek ulertzea (gehienetan izaten da baten bat euskaraz ondo ez dakiena); nork egiten duen zer hizkuntzatan (lidergoa); bileraren ardura daukanaren jarrera euskararekiko; euskaldunon jarrera (zenbateraino eusten diogun euskarari); adina (jende heldua gaztelaniaz egitera ohituago); erosoagoa da gaztelaniaz egitea (gatazka saihesteko); euskaraz ulertzen eta egiten ez dutenen borondatea edo malgutasuna; garrantzitsua da gaztelaniara lerratuz gero, norbaitek ardura izatea berriz ere euskarara itzultzeko...
- Galdetuta ea noizbait hitz egin duten bilerotan erabili beharreko hizkuntzaz, gehienek ezetz diote, edo ez dakitela erabakirik hartuta dagoen. Batzuek estatutuetan edo beste agirien batean adierazita daukate euskaraz funtzionatuko dutela, baina horrek ez du bermatzen erabilera.
- Euskara bermatzeko, ohiko konponbide-proposamenak: bi bilera egitea (bat euskaraz, bestea gaztelaniaz); euskaraz egitea eta ez da-

kienari norbaitek belarrira xuxurlatzea... Batzuek galdetu egiten dute hasieran bilera zer hizkuntzatan egin, baina hori batzuetan haserrera bidea ere izan da.

- Euskara gehiago erabiltzeari dagokionez, euskaraz egitea eta ez dakitenek euskara ikasteaz gain, proposamen hauek egiten dituzte: euskaraz dakitenei eta erabiltzen ez dutenei euskaraz egitea; pixka bat zain egon (gazteak euskaraz datozelako); bileraren hasieran hitz egin eta proposatu euskaraz egitea; pazientzia; ulertzen ez duenari aldi bereko itzulpena egitea; jendea trebatu, solasaldietan euskarari nola eutsi jakiteko; lehen hitza beti euskaraz egitea...

- Whappapeko taldeei dagokionez, euskararen erabilera nabarmen handiagoa da alor guztietan, baina bereziki (eta ordena horretan) laneko taldeetan, hezkuntzan eta kulturaren baina baita etxepeko edo garajekoetan. Batzuek aurrez aurre baino gehiago eta errazago egiten dute euskaraz.

Udal-teknikari batzuek diotenez...

Udal-teknikariak ondo ezagutzen dituzte Zumaiako taldeak eta horietan dabilzan zumaiarrak, zer esanik ez arlo bakoitzekoak; sarritan elkarlanean jardun behar izaten dute, eta badakite euskararen egoera zein den. Horregatik, elkarte gehien biltzen dituzten alorretako teknikariak (kultura, kirolak eta ongizatea) eta euskara-teknikarietako bat elkarrizketatu nituen.

Hona hemen ondorio nagusiak:

- Euskaraz funtzionatzen dute, oro har, Zumaiako elkarteek, barrura begira askok eta herriari begira denek. Euskara bizirik eta osasuntsu dago Zumaiako elkarguneetan, eta batzuetan nagusi da.
- Euskaraz funtzionatzeko faktore nagusia da pertsona (nork hartzen duten parte zuzendaritzan eta horien euskararekiko atxikimendua eta hizkuntza-gaitasuna). Batzuetan adinarekin erlazionatuta dago: zenbat eta gazteagoa, gaitasun handiagoa eta euskararako joera; gazteak sartzen direnean, gehienetan egoera hobetu egiten da.
- Kontuan izan behar da eta ondo kudeatu talde eta elkarte gehienetan daudela euskaraz ez dakitenak, eta batzuetan kolektibo handi eta trinkoa osatzen dute. Hala ere, gehienetan ez daukate euskararekiko jarrera txarrik.
- Oso elkarte gutxi daukate idatziz jasota euskaraz aritzeko edo funtzionatzeko nahia, ez daukate hizkuntza-irizpide idatzirik.
- Udal-teknikarien lana ez da dena iristen. Ezin dute behartu inor emanaldi bat euskaraz egitera, adibidez.

Euskaraz funtzionatzen dute, oro har, Zumaiako elkarteek, barrura begira askok eta herriari begira denek. Euskara bizirik eta osasuntsu dago Zumaiako elkarguneetan, eta batzuetan nagusi da.

Kulturan euskara da nagusi taldeen funtzionamenduan, eta publikoa eta kontsumitzaileak ere euskaldunak dira. Gaur egun, antolatzen diren emanaldi edo ekitaldi gehienak, hamarretik bederatzi, euskaraz izaten dira.

- Udalak hizkuntza-betebeharrak jartzeak bultzatu egiten ditu taldeak eta elkarteak euskara erabiltzera jendearen aurreko ekitaldietan. Hala ere, ez da beti lortzen euskarari lehentasuna ematea, eta ekitaldia zenbat eta handiagoa edo oihartzun handiagoa, orduan eta gehiago lausotzen dira eskakizunak, beste alderdi batzuei (batik bat onura ekonomikoari) ematen zaiolako lehentasuna.
- Udalak Euskararen Ordenantza badauka, 2008koa, baina zaharkitua geratu da, ez ditu jasotzen gaur egungo kasu edo egoera batzuk.
- Bilakaera onerakoa izan da euskararen erabileran eta presentzian, baina ez batzuek espero adinakoa. Uste baino motelago doa.
- Euskarari lehentasuna emateko irizpideak ezarrita daude, baina kasu bakoitzerako ez, eta teknikarien/zinegotzien gain geratzen da erabakia. Batzuek eskertuko lituzkete irizpide edo jarraibide zehatzagoak.
- Euskarak ez dauka gotorleku edo elkarte indartsurik Zumaian, ez badira Bertso Elkarteak, *Baleike*, AEK..., baina horiek txikiak dira. Hori baino gehiago da badaudela 50 lagun dena euskaraz izatea eta euskaraz bizitzea besterik ez dutenak nahi, eta horiek dira euskararen muina.
- Eguneroko praktikei begiratuta, askorenak euskaraz dira. Euskarazko lurralde edo gune batean gaudelako, badago halako obligazio bat euskaraz egiteko.
- Kulturan euskara da nagusi taldeen funtzionamenduan, eta publikoa eta kontsumitzaileak ere euskaldunak dira. Gaur egun, antolatzen diren emanaldi edo ekitaldi gehienak, hamarretik bederatzi, euskaraz izaten dira; baina ez da kasualitatea, nahita egindakoa izan da. Umeei begirako ikastaroak euskara hutsean eskaintzen dira, beti; helduenean, euskaraz emateko aukerarik ez dagoenean ematen da gaztelaniaz. Lehen aukera beti da euskara. Kultura Mahaiak euskaraz funtzionatzen du erabat.
- Kiroletan egoera hobetzen ari da, jende gaztea zuzendaritzetan sartu ahala, erreleboarekin, eta oraingo egoerak eta lehengoak ez dauka zerikusirik. Taldean lan egin nahi duenari ez zaio galdetzen euskaraz badakien edo ez, eta denak dira ongi etorriak, hizkuntzari begiratu gabe. Diru-laguntzak jasotzeko lagundu egiten du euskararen erabilerak, eta onerako izan da. Badaude gaztelaniaz funtzionatzen duten talde edo elkarteak, baina arduradunek ez dakitelako euskaraz; kanpora begirakoa beti bermatzen da, baina barrura begira, zaila da zuzendaritzakide guztiek euskaraz jakitea. Entrenatzaileek-eta gero eta gehiagok egiten dute euskaraz. Kirol Mahaiak

euskaraz funtzionatzen du. Kiroldegian eskaintzen diren ikastaro gehienak, hamarretik bederatzi, euskaraz izaten dira.

• Gizarte-ongizatean ere, egoera ikaragarri aldatu da azken urteotan. Lehen ere ahoz euskaraz zen, baina idatzizko guztia gaztelaniaz. Pixkanaka joan da sartzen, eta saila handitu ahala, indartzen, langile berriak euskaraz etorri direlako; orain barrura begira dena funtzionatzen da euskaraz. Kanpora begira, berriz, euskaldunari beti bermatzen zaio hizkuntza, baina herritar guztiengana iristeko, gaztelania beharrezkoa da. Bileretan, ez da beti bermatzen euskararen erabilera, eta gertatu izan da erdaldun bat joateagatik bileran gaztelania nagusitzea. Kontratazioetan beti hartzen da aintzat euskara. Erabiltzaileei dagokienez, euskaldun batzuek nahiago dute gaztelaniaz artatuak izatea, eta euskarri idatziak ere gaztelaniaz. Elkarte eta taldeetan denetarik dago: batzuetan erdaldunak dira nagusi eta gaztelaniaz funtzionatzen dute; beste batzuk euskaldunak dira, baina material idatzia kanpotik (Espainiatik) datorkie, eta gaztelaniaz; beste batzuk euskaldunak dira eta ahalegintzen dira euskarari lekua egiten... Erreleboia izan denean, gazteak sartu izan direnean, normalean euskararen onerako izan da. Guztiek badakite, ordea, zerbait antolatu behar badute, euskara aintzat hartu behar dutela. Nagusien Mahaiak euskaraz funtzionatzen du.

Laburbilduz

Zumaian badaude dentsitateguneak, euskara hutsean edo batez ere euskaraz funtzionatzen duten espazioak, eta elkarte eta talde gehienetan aurrerapauso nabarmenak ematen ari dira, euskararen presentzia eta erabilera gero eta handiagoa da; hori sarritan (baina ez beti) erlazionatuta dago pertsonen adinarekin, baina erreleboak ez dakar beti aldaketa. Aurrera egiteak, ordea, ez du esan nahi atzerapausorik ez denik gertatuko; izan ere, borondatezko lanaz ari gara, eta inori ez zaio ezetzik esaten parte hartzeko gogoia azaltzen badu; behar bezala prestatuta egon ezean, nahikoa da pertsona jakin bat sartzea zuzendaritzan jar-duera-hizkuntza aldatzeko.

Hizkuntzak kudeatzeko orduan, badaude praktika eredugarriak, baina elkarteren bat kenduta, ez dago ezer araututa euskararen presentziaz eta erabilera. Adostasuna dago euskarari lehentasuna emateko, baina ez dago ezarrita noiz eta nola. Udalaren exijentzia eta presioa garrantzitsuak izan dira, baina gainerako elkarten jokabidea (besteek zer egin edo nola jokatzeko duten) ere bai.

***Hizkuntzak
kudeatzeko
orduan, badaude
praktika
eredugarriak,
baina elkarteren
bat kenduta, ez
dago ezer
araututa
euskararen
presentziaz eta
erabilera.
Adostasuna dago
euskarari
lehentasuna
emateko, baina
ez dago ezarrita
noiz eta nola.***

Zenbait arlotan, eskaintza ia erabat euskarazkoa da eta are nabarmenagoa ume edo gaztetxoentzako proposamenetan.

5. EUSKARA IZANGO AHAL GARA!

I

Azken atal honetan, etorkizunera begira jarriko gara, eta gaur egungo egoeratik abiatuta, Zumaian euskara biziberritzen eta indartzen jarraitzeko zenbait gomendio eta helduleku emango ditut.

5.1. Hainbat gomendio elkarteei eta taldeei

Taldeen eta elkarten lana garrantzitsua da herrietarako, eta halaxe egiaztatu dugu 50 urteko euskararen ibilbidean. Izan ere, zumaiarrak etengabe elkartu dira interes komun batzuen inguruan eta helburu batzuk lortu nahian, eta gero eta talde gehiago daude, gainera. Zumaiar askok hartzen dute parte talderen batean, beste zumaiarrekin aritzen dira elkarlanean, eta euskara biziberritzeko eta indartzeko prozesuan, garrantzitsua da taldeok aintzat hartzea, hobetzeko aukerak identifikatzea eta euskararen gaia elkarrekin lantzea.

Hona hemen aholku batzuk:

- Hitz egin eta erabaki euskara zer den elkartearentzat, zenbateko lekua emango zaion eta horretarako zer baliabide jarriko diren. Adostu oinarri komuna, zertan gatozen bat.
- Hitz egin edo erabakitakoa idatziz jaso, ahal bada elkartearen oinarritzko agiri batean (adibidez, estatutuetan).
- Erakundeek gehiago bidera ditzakete taldeak eta elkarteak, lagundu; adibidez, erregistroan izena ematerakoan, gomendioak eman euskara kontuan izateko.
- Jarraibide edo gomendio zehatzak eman hizkuntzak kudeatzeko, egunerokorako: bileretan, komunikazioetan, dokumentazioan... Adibidez, bileretan: hasieran aztertu zer aukera dagoen euskaraz egiteko, ikusi parte hartuko dutenen hizkuntza-gaitasuna, zer baliabide jar daitezkeen (aldi bereko itzulpena...), norbait arduratu hizkuntza-irizpideak betearazteaz...
- Udalak ezarritako betekizunei segimendu zorrotza egin, eta ez utzi atzerapausoak ematen.
- Elkarteetako euskaldunak arrazoiekin jantzi, egunerokoan sortzen zaizkien oztopo eta zalantzei aurre egiteko: zergatik lehenetsi euskara, zer lekua eman garbi izan (adibidez, ez da nahikoa ekitaldien sarrera eta amaiera euskaraz egitea, edo izenburua euskaraz ere jarritzea), zer den *errespetua*, gune hegemonikoen beharra, aniztasunaren

aberastasuna... Hizkuntza-ekologiaren printzipioetan trebatu zuzendaritzetako kideak.

- Saritu eta aitortu aurrerapausoak, besteek ere ikusteko eta guztientzat eredu izateko.
- Elkarteen esperientzia eredugarrien berri eman, egoera zail edo oztopo bakoitzaren aurrean nola jokatu duten.
- Belaunaldi-aldaketak hizkuntza-gaitasuna areagotzea ekarriko du, baina horrek, berez, ez du areagotzen atxikimendua edo erabilera. Hori ere landu beharra dago.
- Aurreikusi egoerak, eta bakoitzaren aurrean proposatu nola jokatu.
- Euskara-gaitasuna ere kontuan izan zuzendaritzako kideak hautatzeko orduan.
- Elkarreetako proiektzio publikoko pertsonak euskaldun onak izatea, eta zumaiar euskaldun gisa jokatzeko.
- Gaztelaniazko hitzaldiak edo ekitaldiak antolatzen dituztenekin lan berezia egin, pixkanaka euskaraz egiten ere has daitezten, eta behar baldin bada, bereziki lagundu.
- Elkarreak elkarrekin ekitaldiak antolatzen jarraitu, euskara hutsan.

5.2. Helduleku batzuk

Gurea, nirea

Aurreko atalean elkarre eta taldeez hirugarren pertsonan hitz egiten aritu gara, baina geu ere bagara horietako kide, eta hor adierazitakoa geuri ere badagokigu. Ardura, dagokiguna, geure gain hartu behar dugu, gure esku ere badagoelako. Ona litzateke bakoitzak bere praktikari begiratzea, zer egiten duen zer hizkuntzatan, eta ikusi ea bat datorren nahi duenarekin. Egunerokoan dauzkagu euskararen egoera hobetzeko aukerak: nola jokatzeko dugu baten batek etxepeko bilera gaztelaniaz egiteko eskatzen duenean (“Denok dakigulako, ez luzatzeko”)? Galdeztzen al diogu zerbitzariari ea badaukan euskaraz eman berri digun ogitartekoen zerrenda? Beti egiten al dugu euskaraz lehen hitza ezezagunekin, aurreiritziak baztertuta?... Ederki azaltzen du Jon Sarasuak ahalegin gehigarri hori: “Hemen dator tesi zapuztaile nagusia; euskaldun koherente eta gaitu izateak gaur eta hemen ahalegina eskatzen du. Eta hurrengo belaunaldian ahalegina eskatuko du. Nahimena eskatuko du. Borondate bat, beste gauza batzuen artean. Horrela esanda sinplea dirudi, baina horrek inplikazio handiak ditu gure paradigma pentsatzerakoan. Euskaldun koherente eta kompetente izatea ez da hiritar estandar baten kondizio bera. Nahimen-tentsio bat darama”¹⁵.

Jon Sarasua:
Euskaldun koherente eta gaitu izateak gaur eta hemen ahalegina eskatzen du. Eta hurrengo belaunaldian ahalegina eskatuko du. Nahimena eskatuko du. Borondate bat, beste gauza batzuen artean.
...
Euskaldun koherente eta kompetente izatea ez da hiritar estandar baten kondizio bera. Nahimen-tentsio bat darama.

**Askok
esperantzaz
begiratzen diote
turismoari edo
kanpokoan
etorrerak ekar
dezakeen
aberastasunari.
Turismoak
aukera adina
arrisku dakartza,
ordea, eta gurean
turismoak lotuta
egon behar du
nahitaez bertako
identitatearekin;
horren barruan,
euskarak
bizkarrezur izan
behar du.**

Etxean nagusi

Euskarak behar ditu hegemoniko edo nagusi izateko lekuak, eta euskara Zumaian biziberritu baldin bada, horregatik ere izan da. Gauden tokian gaude 50 urteotan gune hegemonikoak bultzatu eta indartu egin zirelako. Elebitasun sozial orekatua polita da, baina lortzen zaila, denek bi hizkuntzak ondo jakitea ezinbesteko baldintza duelako, eta praktikak erakusten digulako beti gailentzen zaiola hizkuntza bat besteari. Horregatik, desorekak egon badaudelako, hizkuntzek behar dituzte gune hegemonikoak, arnagune soziofuntzionalak, eta geuk ere babestu eta behar baldin bada sortu egin behar ditugu, etorkizunean euskaldun izateko nahia erreproduzitzeko eta iraunarazteko. Espazio elebidunek egon behar dute, baina baita euskara hutsezkoek ere, euskarak aurrera egingo badu.

Hizkerak nortasuna, eta nortasuna ardatz

Altxor handia dugu hizkera, baina ez dugu behar adina ezagutzen eta baloratzen. Beste herrietatik bereizten gaitu, iraganaren segida eta lotura ematen digu eta gure esku dago eustea. Horretarako, oso garrantzitsua da etxeko transmisioa, eta ez utzi dena eskolaren gain, hangoa ona eta etxekoa okerragoa delakoan. Zumaian badira makina bat pertsona erreferentzial, arlo guztietakoak (dantzariak, musikariak, idazleak, kirolariak...), eta on egingo liguke horiek zumaiarrez hizketan entzuteak.

Hizkuntza da gure izatearen eta nortasunaren zutabe nagusietako bat. Badugu inguru natural paregabea eta ederra, baditugu erakusteko altxor txikiak eta handiak eta badaukagu horren berri emateko hizkuntza aberats eta bakarra. Hizkuntzak bidea eman behar digu gure nortasunean gehiago murgiltzeko, geure burua hobeto ezagutzeko, eta horretarako bide egokia da, adibidez, ahotsak.eus egiten ari dena, baina proiektio publiko handiagoa emanda; esate baterako, mahai-inguruak antolatu edadeko jendearekin hitz egiteko lehengo lanbideez, festez, ohiturez, gertaerez... Ez da erraza, dirua behar da, askorentzat lehen tasun handiagoa izango du dirua hirigintzako obretan inbertitzeak, baina bide bat konponduta nekez indartuko dugu zumaiartasuna.

Askok esperantzaz begiratzen diote turismoari edo kanpokoan etorrerak ekar dezakeen aberastasunari. Turismoak aukera adina arrisku dakartza, ordea, eta gurean turismoak lotuta egon behar du nahitaez bertako identitatearekin; horren barruan, euskarak bizkarrezur izan behar du, eta ez osagai folkloriko huts. Badaude esperientzia berritzaileak eta interesgarriak, urrutira joan gabe, Zumaian abian jarritako “Enigma bi-

zia¹⁶ eta Azpeitiko Udalarena, adibidez¹⁷. Bestalde, beharrezkoa da neurtzea ea ateak zabaltzeak zenbateko onurak, kalteak eta ondorioak ekar ditzakeen, baita euskararentzat ere, eta erne ibili arriskuekin; adibidez, merkataritzan edo ostalaritzan, ingelesaren mesedetan euskara bazter lezakeen elebitasunarekin..

Herriaz gaindi

Inguruko herri guztiak oso euskaldunak dira, eta herrietako mugak hain erraz gainditzen ditugunean, eskualdeko ikuspegiarekin jokatu zergo, beste aukera batzuk zabalduko zaizkigu. Gurean, Kostan, eskualde-izaera ahul samarra da, eta herrien arteko harremanak eta elkarlanerako aukerak bultzatzea daiteke, ustez lehia edo norgehiagoka dagoen lekuan. Horren adibide ugari daude dagoeneko: *Karkara* aldizkaria Orion eta Aian zabaltzen da; herri batek bakarrik trainerua osatu ezin izan duenean, bi herriren artean atera izan da; Euskal Kosta Krosa antolatu zen lehen aldiz 2017an hiru herriren artean... Kulturaren ere elkarlanerako eta osagarritasunerako aukerak landu daitezke (antzerkia, zinema, musika...), sormenaren aldetik aukera handiak daude (herri guztietan daude bertso-eskolak, gaztetxeak...). Estrategia horiek guztiak lantzeko, protagonismo handiagoa hartu beharko luke Mankomunitateak, herri guztietako ordezkariak biltzen dituen neurrian, beste administrazioetatik datozen planen eta politiken transmisio-uhala izateari utzi eta ekimenak bere gain hartuta.

Gehiago sakondu beharko litzateke Zumaian eta oro har Kostako herrien identitate eta balio nagusien inguruan, nortasunaren bereizgarriak ezagutzeko eta azpimarratzeko. Dagoeneko jarri dira martxan hainbat proiektu, adibidez, itsas ondarearekin erlazionatutako ibilaldi gidatuak. Halaber, herri bakoitzeko curriculumak lantzen den bezala, ondoko herrietakoa ezagutzea bultzatzea daiteke, askotan osagarriak izan daitezkeelako: Orioko eta Aiako burdinolak eta materialaren garraioa Oria ibaian barrena, Zumaian harrapatutako olagarro lehortuaren salmenta Zarautzen... Hausnarketa horretan, lehentasunezko lekua eman behar zaio euskarari, ardatz izan dadin.

Elkarguneak: lekuak eta egiturak

Orain arte, elkarteak eta taldeak izan ditugu, batez ere, mintzagai, baina beste hainbat elkargune ere badauzkagu herrian, horietako asko fisikoak. Non elkartzen dira gaur egun zumaian euskaldunak? Non entzuten da gehien euskara? Identifika ditzagun toki horiek, eta ikusi nola babestu,

Gehiago sakondu beharko litzateke Zumaian eta oro har Kostako herrien identitate eta balio nagusien inguruan, nortasunaren bereizgarriak ezagutzeko eta azpimarratzeko.

Beste era bateko elkarguneak ere behar ditugu euskaldunok, euskararen gainean aritzeko eta sarea osatzeko. Izan ere, aukera gutxi izaten ditugu euskarari buruz hitz egiteko. On egingo lioke euskarari euskaraz arduratuta dauden zumaiarrak elkartzea, elkar ezagutzea, ikuspegiak trukatzea, elkarlanean jartzea..., kontzientziazioa lantzeko eta komunitatea trinkotzeko.

zer egin horietan jendea elkartzen jarraitzeko. Elkargune horien inguruko esperientzia batzuk baditugu Zumaian, eta pare bat aitatu nahiko nituzke.

Lehena Estalapekoa da, edo Kofradia plazakoa. Zumaian ohitura handia dago Moilan egonean egoteko, ibaiari begira, jendearen, itsasontzien (gero eta gutxiago) eta autoen (gero eta gehiago) joan-etorria zaintzen. Badaukagu Arrantzaleen Kofradia, garai batean oparagoa, eta eguraldiak laguntzen ez zuenean marinelak babesteko, estalpea egin zuen Udalak 1916an. Kofradiaren azpialdean taberna bat dago, fama onekoa baina txikia, eta baimena eskatu zuen Estalapean mahaiak jartzeko, hasieran, eta plazaren zati batean mahai gehiago jartzeko, gero, bazkaltzen emateko. Plaza txikia da, baina oinezkoentzako kalearen ondoan dagoenez, umeen jolaslekua ere bazen. Estalapean eta plazan mahaiak jartzearekin batera, zumaiarrok terraza bat irabazi genuen, baina edadetuek biltzeko eta babesteko lekua galdu zuten, eta umeek jolaslekua. Neurri batean (ez baitakigu zein eseriko den mahaietan), Estalapea eta plaza galdu egin zituen euskarak.

Badugu, ordea, kontrako adibidea. Azken kale-neurketen arabera, Zumaian euskara gehien Poligonoan egiten da, eta bereziki aztertzekoa da inguru horren bilakaera. Eraiki zenean, kanpotik etorritako asko han jarri ziren bizitzen, zumaiar familia gazteekin batera, eta ingurua nahikoa erdalduna zen. Hurrengo urteetan, hegoaldera, basadietan aurrera, zabaldu zen Zumaia eta hor inguruan ezarri ziren ikastegiak, kirolguneak, osasun-zentroa, merkataritza-gune handiak, zaharren egoitza...; gainera, etheen artean, erdialdean, pasabide luze eta zabal bat utzi zuten oinezkoentzat, Punta-noetaraino iristen dena, bidean taberna eta guztikoa. Lehen pasatzeko lekua zena orain egotekoa da sarritan, hizketan aritzekoa, elkartzekoa...

Lekuez gain, ordea, beste era bateko elkarguneak ere behar ditugu euskaldunok, euskararen gainean aritzeko eta sarea osatzeko. Izan ere, aukera gutxi izaten ditugu euskarari buruz hitz egiteko. On egingo lioke euskarari euskaraz arduratuta dauden zumaiarrak elkartzea, elkar ezagutzea, ikuspegiak trukatzea, elkarlanean jartzea..., kontzientziazioa lantzeko eta komunitatea trinkotzeko. Horrela, Topaguneak eta Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak abian jarri nahi duten "Euskarak 365 egun" ekimena aukera ona izan daiteke taldetxo bat sortu eta hori antolatzeko aitzakian, hezurdura iraunkorragoa sortzeko. Zumaian euskararen aldeko masa kritikoa indartu, sendotu, trinkotu beharra dago, arnagune izatearen kontzientziazioa areagotu. Masa hori zenbat eta indartsuagoa eta trinkotuagoa, orduan eta erakarmen handiagoa izango du euskararekiko ez aldeko eta ez aurkakoak euskarara erakartzeko.

Ildo horretatik, badago hausnartzeko beste gai bat: beharrezkoa al da euskara-elkarte bat Zumaian? Tarteka akordatzeko gara horrelako elkarte batekin, batez ere hizkuntza-eskubideak urratzen dizkigutenean, baina euskara natural eta normal bizi da Zumaiako elkarte eta talde askotan, eta askok ez dute ikusten horrelako elkarte baten premiarik. Berez, ona litzateke euskara-elkarte bat akuilu- eta segimendu-lanak egiteko, baina ona litzateke, baita ere, ardura inoren gain utzi gabe euskaldunok, gauden tokietatik, bakarka, eragitea. Adibide bat ekarriko dut hona: Gaztetxean, urtero, film laburren lehiaketa antolatzen dute, eta lan guztiak euskaraz izaten dira, inon ere baldintza hori jarri beharrik gabe; baina zenbateraino dira sendoak edo hauskorak hizkuntzarekiko konpromisoak eta loturak? Nahikoa al da euskara natural edo normal bizitzea? Hizkuntzaren gainean erabaki kontzienteak eta adostuak hartzen al ditugu? Duda daukat.

Bukatzeko, azkenaldian gero eta indar handiagoa hartzen ari dira bes-telako elkarguneak: whatsappeko taldeak, twitter, facebook, instagram, blogak... Gaur egun, oso kontuan hartzekoak dira, eta beharrezkoa da bilgunez hitz egitean, ohikoetatik fokua gehiago zabaltzea, sortzen doazen aukera berriak identifikatzeko eta aprobetxatzeko: aztertu non eta nola hartzen duten parte zumaiarrek, zer harreman dagoen Zumaiako euskaldunen artean, nola daukagun indartzea eta trinkotzea...

Atxikimendua indartu, kontatu

Inoiz baino jende gehiagok daki euskaraz Zumaian, inoiz baino pertsona gehiago ari dira euskaraz, hezkuntza-ereduak bermatzen du ume guztiek euskaraz ikastea..., baina ahul ageri zaigu euskararekiko atxikimendua, euskaraz egiteko motibazioa. Oso ondo azaltzen du Jon Sarasua: "Sinplifika dezagun atxikimenduaren gaia euskarari dagokionean. Batetik, beste hizkuntza nagusietan datorren eduki interesgarrien uholdea inoiz baino handiagoa da. Eta bestetik bizi gaituen kultura zappingaren kultura da, menuarena. Orain honekin gozatzen dut eta gero horrekin, honekin konprometitzen naiz, baina gero beste horrekin, hau ona da niretzat, baina beste hau ere bai. Hizkuntzarekiko eta kulturarekiko atxikimendu solidoa, nire inguruan eta belaunaldian multzo esanguratsu batean ezagutu dudana, orain ahulegi ikusten dut belaunaldi berrietan, bai nire belaunaldi bertan ere, bai nigan ere. Atxikimendu-moduaren lasaitze hau nabarmena da bai hizkuntzaren arloan, bai kultura kontsumoaren arloan, bai sorkuntzaren arloan"¹⁸. Hori garbi izanik, pentsatu behar dugu nola indartu: zergatik egiten dut nik euskaraz? Zer ematen dit euskarak beste hizkuntzek ematen ez didatena? 2017an, 20. Korrika zela eta, harrera egiteko bilera deitu zuten Zumaiako AEK-ko

Badago hausnartzeko beste gai bat: beharrezkoa al da euskara-elkarte bat Zumaian? Tarteka akordatzeko gara horrelako elkarte batekin, batez ere hizkuntza-eskubideak urratzen dizkigutenean, baina euskara natural eta normal bizi da Zumaiako elkarte eta talde askotan, eta askok ez dute ikusten honelako elkarte baten premiarik.

**Atxikimendua
eta
kontzientziazioa
areagotzeko
bideetako bat
ezagutza da,
euskararen
ibilbidearen berri
jakitea: zer egin
zen, nondik
gatozen,
egindakoa
baloratu eta
aitortu... Gutxi
idatzi da
honetaz, eta
errelatoa egin
beharra dago eta
ezagutarazi,
batez ere gazteek
(etorkizuneko
helduek) jakiteko
eta aintzat
hartzeko.**

irakasleek, bi hilabete lehenago, eta deialdiaren berri eman zuten heda-bideetan. Iritsi zen bileraren eguna eta ordua, eta ez zen inor azaldu; irakasleak lur jota. Horrek esan nahi du Zumaian ez dagoela interesik edo atxikimendurik Korrikarekiko? Ez. Gai honetan, badaude aintzat hartzeko zenbait faktore: Zumaiaiko euskaltegian ez dago irakasle zumaia-rrik; AEKri ere ahultzen joan zaio herrian zeukan laguntzaile-sarea (irakasle ohiak, ikasle ohiak...); bilerarako deialdia egin zuten, baina ez zuten baieztatu asistentzia... Hasierako deialdi hartara ez zen inor ere joan, baina bi hilabete geroago, apirilaren 5eko goizeko 03:00etan, ordurik okerreanean, ehunka zumaia-rrik ibili ziren Korrikaren atzetik saltaka.

Ildo horretatik, atxikimendua eta kontzientziazioa areagotzeko bideetako bat ezagutza da, euskararen ibilbidearen berri jakitea: zer egin zen, nondik gatozen, egindakoa baloratu eta aitortu... Gutxi idatzi da honetaz, are gutxiago herri bakoitzean egindakoz, batzuek baino ez dute egindakoaren berri, eta errelatoa egin beharra dago eta ezagutarazi, batez ere gazteek (etorkizuneko helduek) jakiteko eta aintzat hartzeko; aukerak ugariak dira: argitalpen arin edo mardulagoak, euskararen arnagune soziofuntzionalak eta motorrak mapan kokatu eta ibilbideak antolatu, hitzaldiak edo mahai-inguruak, ikus-entzunezko euskarrietan jaso... Hori guztia, ordea, ertz askotatik helduta landu behar da, eta ez utzi eskolaren edo Udalaren esku bakarrik; aitzitik, komeni da bestelako guztiak ere inplikatzeko, baita elkarteak edo taldeak ere.

Kezka bi joerarekin

Bada aspaldian, Zumaian, kezkatzen nauen zerbait: euskararen aldeko ekitaldi gehienetan umeen presentzia eta protagonismo nabarmena. Ekitaldiotan, badirudi euskara umeentzako zerbait dela, haurrak dira protagonista nagusi saltaka, euskararen ura eskutik eskura pasatzen, Euskararen Egunean... Oilo-ipurdia jartzen zait Tuterako umeak Korrikaren lekukoa eramaten ikustean, baina gurean, Zumaian, uste dut protagonismo handiagoa dagokigula helduoi euskararen ekitaldi publikoetan.

Gainera, bada euskararen bueltan sumatzen dudana beste joera gaitz bat: euskara da poza, irria, ospakizuna..., pozikibity, izan zoriontsu. Saiatzen naiz pozik eta alai bizitzen, baina egunean zehar izaten ditut nire gorabeherak, haserretzen naiz, beldurtzen, estutzen, lasaitzen... euskaraz beti, eta euskarak ematen dizkit horiek adierazteko bitartekoak. Koldo Mitxelenak hizkuntza aizkorarekin alderatzen zuen, eta esaten zuen zorroztu egin behar dela moztea nahi baldin badugu; euskarak balio behar digu egunerokoan denerako.

6. BAGARA

I

Ikusi dugu Zumaia-aren eta euskararen arteko lotura aspaldikoa dela eta badituela (oraindik ere) bereizgarri nabarmenak, ia bakar egiten dutenak; gero, euskararen azken 50 urteotako ibilbidea egin dugu, ikusi dugu nola agertu zen ezkututik plazara, eta nabarmendu ditugu ibilbideko mugarri nagusiak, gune hegemonikoek eta motorrek zenbateko garrantzia izan zuten biziberritzeko prozesuan; horren ondoren, 2017ra etorri gara, eta aztertu dugu nola dagoen euskara Zumaian eta bereziki talde eta elkarteetan, hainbat begiradatatik eta iritzitatik, eta ikusi dugu osasuntsu dagoela eta indartzen ari dela, baina oraindik badagoela zer egina eta zeri heldua etorkizunean.

Euskara gara Zumaian? Bai, euskara Zumaian izan bada, eta zumaia-asko gara euskara. Badaukagu euskara izateko eta euskaraz bizitzeko nahia eta borondatea, eta sortzen ari gara horretarako aukerak, egunerokoa eta bizitzako alor askotan. ●

OHARRAK

1. Zumaiaiko Udal Artxibategia, signatura: 136.06 (A KAXA).
2. Zumaiaiko Udal Artxibategia, Aktak, 18. liburukia (1917-10-11/1919-06-12).
3. GOLMAIO, Belen: "Herri euskara", in *Baleike* aldizkaria, 79. zk., 18. or., 2001eko martxo.
4. AZTIKER, "Jatorri-aniztasuna zenbakitan": <http://udal.aztiker.com/zumaia/eu>
5. ZALBIDE, Mikel: "Mintzajardunaren egoera eta azken urteotako bilakaera. Aurrera begirako erronkak", in *Bat* aldizkaria, 100. zk., 28. or. Soziolinguistika Klusterra, 2016.
6. FERNANDEZ DE BETOÑO, Unai: "Hiriburuetako arnaguneak" in *Gaur8*, 2016-12-10.
7. "Ametsa ekoiztu behar da berrirori", SARASUA, Jon, in *Berria*, 2014-08-07.
8. AZKUE IBARBIA, Xabier: *Hitanoa Zumaian*, Zumaiaiko Udala, 2000.
9. SARASUA, Jon: *Hiztunpolisa*, 113. or., Pamiela, Iruñea, 2013.
10. AZKUE IBARBIA, Imanol: *Zumaia, izena eta izana*, Zumaiaiko Udala, 2008.
11. AZTIKER, "Baleike. Irakurleak eta iritziak. 2011": <http://www.behategia.eus/Deskargak/Audientziak-eta-kontsumoak/2011/Baleike-irakurleak-2011.pdf>
12. AZKUE IBARBIA, Xabier: "Euskura", in *Bat* aldizkaria, 92-93. zenbakiak, Soziolinguistika Klusterra, 2014.
13. SOZIOLINGUISTIKA KLUSTERRA, *Zumaia hizkuntza-erabileraren kale-neurketa*, 2016. *Emaitzen txostena*.
14. IURREBASO, Iñaki: *Udalerrri euskaldunak EAEn: egoera eta bilakaera*, 1981-2011.
15. SARASUA, Jon: *Hiztunpolisa*, 211. or., Pamiela, Iruñea, 2013.
16. [baleike.eus: https://baleike.eus/zumaia/1521203045668-enigma-bizia-izeneko-bisita-gidatu-berria-aurkeztu-du-geoparkeak](https://baleike.eus/zumaia/1521203045668-enigma-bizia-izeneko-bisita-gidatu-berria-aurkeztu-du-geoparkeak)
17. uema.eus: "Euskara turismo eskaintzaren erdigunean jarri nahi duen egitasmoa abiarazi du Azpeitiko Udalak"
18. SARASUA, Jon: *Hiztunpolisa*, 206-207. or., Pamiela, Iruñea, 2013.

BIBLIOGRAFIA

ARGITALPENAK

BALEIKE, *Gida komertziala*, Baleike Kultur Elkarte, Zumaia, 2016.

DORRONSORO, Joanito: *20 urte kantari*, Zumaia Bertso Eskola, Zumaia, 2002.

INPERNUPE ELKARTEA, *Orrua*, zenbaki berezia, Zumaia, 2014.

IURREBASO, Iñaki: *Udalerrri euskaldunak EAEn: egoera eta bilakaera, 1981-2011*, Soziolinguistika Klusterra, Andoain, 2014.

SARASUA, Jon: *Hiztunpolisa*, Pamiela, Iruñea, 2013.

SOZIOLINGUISTIKA KLUSTERRA, *Zumaia hizkuntza-erabileraren kaleneurketa*, 2016. *Emaitzen txostena*.

ZUMAIAKO UDALA: *Biharko Zumaia Boga, Zumaia 2015/2025 Plana*. Zumaia Udala, 2016.

BALEIKE ALDIZKARIAK: [HTTPS://BALEIKE.EUS/PRENTSA/BALEIKE/](https://baleike.eus/prentsa/baleike/)

GAUR8: <http://www.gaur8.info/>

BAT ALDIZKARIA, Soziolinguistika Klusterra: <http://www.soziolinguistika.eus/bat>

ZUMAIAKO UDAL ARTXIBATEGIA.

WEBGUNEAK:

Ahotsak, Euskal Herriko hizkerak eta ahozko ondarea: <https://ahotsak.eus/zumaia/>

Aztiker, "Jatorri-aniztasuna zenbakitan": <http://udal.aztiker.com/zumaia/eu> eta "Baleike. Irakurleak eta iritziak. 2011": <http://www.behategia.eus/Deskargak/Audientziak-eta-kontsumoak/2011/Baleike-irakurleak-2011.pdf>

Baleike Kultur Elkarte: <https://baleike.eus>

Eusko Jaurlaritzaren Euskal Autonomia Erkidegoko **Elkarteen Errolda Nagusia**: <http://www.euskadi.eus/eusko-jaurlaritza/administrazio-erregistroak/-/elkarte-erregistroa-bilatzailea/>

Udalerrri Euskaldunen Mankomunitatea: uema.eus

Zumaia Udala: <http://zumaia.eus/eu>

Zumaia hainbat talde eta elkareren webguneak